

L'Appel au soldat:

Maurice Barrès' nationalisme rond 1900 en
zijn daaruit voortkomende visie op het
boulangisme

Elsemieke Rackwitz

Begeleider Dhr. E. Storm

MA History: Political Culture and National Identities

23 februari 2019

**Universiteit
Leiden**

Inhoud

Inleiding	3
De jonge Barrès – van <i>Culte du Moi</i> tot overtuigd boulangist	7
De politieke carrière van Georges Boulanger	8
Barrès en Boulanger	9
Barrès' nationalisme - van het boulangisme <i>barrésien</i> tot antidreyfusard	12
Boulangisme <i>barrésien</i>	12
Nationalisme en antidreyfusisme.....	13
Literaire analyse van <i>L'Appel au soldat</i> en de invloed van <i>La Terre et les Morts</i>	18
De verhaallijn en haar betekenis.....	19
<i>Roman à thèse</i>	26
Analyse van de personages en hun rol volgens <i>La Terre et les Morts</i>	26
Sturel.....	26
Saint-Phlin.....	27
Roemerspacher.....	28
Renaudin, Suret-Lefort, Mouchefrin, Racadot en Bouteiller	30
Overige elementen van <i>La Terre et les Morts</i> in <i>L'Appel au soldat</i>	32
De betekenis van het boulangisme in <i>L'Appel au soldat</i>	34
Beeld van Boulanger.....	34
Symboliek in titel en einde	36
Gebeurtenissen en hun interpretatie.....	36
Gelijk gebleven elementen.....	40
Kritiek.....	40
Conclusie	44
Bibliografie	46

Inleiding

Kosmopoliet en xenofob, romanticus en antisemiet, socialist en traditionalist. Dit zijn geen eigenschappen die je vaak in één persoon tegenkomt. Toch zijn al deze termen toepasbaar op Maurice Barrès gedurende zijn carrière. Deze Franse schrijver en politicus was zeer populair rond het *fin de siècle* en is vooral bekend geworden door zijn etnisch nationalisme. Zijn grote bijdrage aan de opkomst van het Franse nationalisme is ontegenzeggelijk. Hij wordt verantwoordelijk gehouden voor de popularisering van het woord nationalisme in Frankrijk en door sommige historici gezien als de oervader van het moderne Franse nationalisme.¹ In een tijd van enorme politieke onrust na de Frans-Duitse oorlog kwam de jonge Maurice Barrès naar Parijs. Hij was een rasechte Lotharinger vol met idealen over een beter Frankrijk zonder parlementarisme en sociale ongelijkheid. Zijn opvattingen veranderden drastisch gedurende zijn leven, maar hij zou altijd blijven vechten tegen de gevestigde orde en het parlementarisme en manieren zoeken waarop de Franse *énergie nationale* zich zou kunnen ontwikkelen. Zijn eerste stappen in de politiek en uiteindelijk richting zijn nationalisme zette hij onder de vleugels van Georges Boulanger, de voormalige minister van Oorlog die nu een oppositiebeweging aanvoerde.

Twee affaires uit de Franse geschiedenis waren bepalend voor de ontwikkeling van Barrès' ideeënleer: de Boulangeraffaire en de Dreyfusaffaire. De Boulangeraffaire vormde de springplank en de basis voor Barrès' ideeën voor de natie en de Dreyfusaffaire zorgde voor een scherp militant en xenofobisch nationalisme met antisemitische trekken.

De Boulangeraffaire is de periode waarin Georges Boulanger minister van Oorlog was en vervolgens leider van de boulangistische beweging. Deze buitengewoon populaire minister kreeg zijn post in 1886 en werd geliefd om zijn vijandige houding richting Duitsland in de nasleep van de Frans-Duitse oorlog. Hij werd voor een groot deel van de bevolking het symbool van wraak op Duitsland en daarom kreeg hij zijn bijnaam *le Général Revanche*. De *revanche*, ook wel revanchisme genoemd, is een politieke stroming gericht op wraak van Frankrijk op Duitsland vanwege het verlies van de Frans-Duitse oorlog en het annexeren van delen van de provincies Elzas en Lotharingen. Nadat hij na twee kabinetten niet meer opnieuw werd gevraagd als minister richtte hij zich op het antiparlementarisme. Met hulp van politieke denkers als Alfred Naquet en Georges-Eugène Thiébaud vormde hij een politieke beweging die het boulangisme werd genoemd en waarvan hij het hoofd en boegbeeld was. De beweging had aanvankelijk veel succes en aanhang, maar na het uitblijven van ingrijpende acties tegen het parlementaire systeem liep zijn steun terug. De eens zo veelbelovende politicus verloor meerdere verkiezingen, werd verbannen en pleegde uiteindelijk - depressief en gebroken – zelfmoord. De periode tussen zijn aanstelling als minister in januari 1886 en zijn dood in september 1891 wordt de Boulangeraffaire genoemd.

De Dreyfusaffaire is de naam voor het schandaal rondom Alfred Dreyfus en heeft betrekking op de periode van 1894 tot 1906. De Joodse officier Alfred Dreyfus werd op 15 oktober 1894 onterecht schuldig bevonden aan spionage voor Duitsland. Het feit dat hij Joods was maakte dat er niet aan zijn schuld getwijfeld werd. Hij werd uit zijn functie ontheven en levenslang verbannen naar Duivelseiland. De valselijke beschuldiging kwam aan het licht toen in juli 1895 het nieuwe hoofd van

¹ P. Ory, *Nouvelle histoire des idées politiques* (Parijs, 1987) 457.

de inlichtingendienst kolonel Georges Picquart de zaak opnieuw ging bekijken en achter de ware schuldige kwam, Ferdinand Walsin Esterhazy. Het onderzoek werd hem echter niet gemakkelijk gemaakt, omdat de mensen die erbij betrokken waren er alles deden aan om de zaak in de doofpot te stoppen. Een open brief van Émile Zola in de krant *L'Aurore* genaamd 'J'accuse...!' op 13 januari 1898 bracht de zaak onder de aandacht van het grote publiek en verdeelde hen in het kamp dreyfusard of antidreyfusard. Door de onverwachte dood van de gematigde republikeinse president Félix Fauré in februari 1899 kwam het nieuwe proces tegen Alfred Dreyfus in stroomversnelling. Fauré had het proces niet opnieuw willen openen, maar zijn opvolger Émile Loubet had daar minder problemen mee. Na een heronderzoek werd het vonnis uit 1895 op 19 september 1899 vernietigd en kreeg Dreyfus amnestie. Pas in het vonnis van zijn derde proces werd hij op 12 juli 1906 geheel vrijgesproken.

Barrès was gedurende zijn leven bijzonder invloedrijk. In zijn jonge jaren was hij door zijn *Culte du Moi* een voorbeeld voor vele jongeren vanwege zijn uitgesproken kritiek op de regering en zijn aversie tegen de gevestigde orde. Hij was de 'prince de la jeunesse'.² Léon Blum, een bewonderaar, schreef: 'Si M. Barrès n'eût pas vécu, s'il n'eût pas écrit, son temps serait autre et nous serions autres. Je ne vois pas en France d'homme vivant qui ait exercé (...) une action égale ou comparable'.³ Later in zijn carrière was het zijn positie als ideologische leider van de antidreyfusards die hem faam gaf. In *Le siècle des intellectuels* beschrijft Michel Winock de periode vanaf de Dreyfusaffaire tot en met de Eerste Wereldoorlog als *Les années Barrès*. Barrès is voor hem het symbool van deze periode. De keuze voor zijn hoofdstukdragers maakt hij op basis van wie het meest betekenisvol was in die tijd. Dit hangt niet af van het belang van hun werken en of die nog steeds gelezen worden, maar van de rol die zij gespeeld hebben in het openbaar, de invloed op hun tijdgenoten en hun representatieve waarde. Barrès had in de tijd van de Dreyfusaffaire veel invloed door zijn ideologische leiding aan de antidreyfusards en door het opstellen van zijn nationalistische doctrine. Barrès wordt ook vaak in verband gebracht met het fascisme, omdat zijn etnische nationalisme onderdeel vormde van de basis van de fascistische beweging in Frankrijk. Hij wordt daarom gezien als een van de voorgangers van het fascisme van de twintigste eeuw. Hoewel interessant en veel onderzocht zal er in deze scriptie geen aandacht worden besteed aan Barrès' rol in het fascisme.

Toen Barrès in 1888 zijn carrière bij Boulanger begon had hij een hele andere kijk op hem en op het boulangisme dan ruim tien jaar later toen hij het boek *L'Appel au soldat* schreef. Dit boek gaat over de Boulangeraffaire, maar is geschreven vanuit het perspectief van zijn nationalistische doctrine uit die tijd. Het is het tweede deel van de trilogie *Le Roman de l'énergie nationale*. Het eerste deel, *Les Déracinés*, is het meest bekend en veelvuldig onderzocht, maar het tweede deel was minder populair. Juist dit boek vormt het onderwerp van de analyse in deze scriptie door de combinatie van Barrès' nationalisme en het verhaal van Boulanger. De bijbehorende these luidt 'Hoe zet Barrès zijn roman *L'Appel au soldat* in om zijn nationalistische doctrine over te brengen en hoe beïnvloedt dit nationalisme zijn visie op Boulanger en het boulangisme in diezelfde roman?'

² M. Winock, *Le siècle des intellectuels* (Parijs 1997) 13.

³ L. Blum, 'Les Livres' *La Revue blanche*, 15 november 1897.

Mijn interesse in het Franse nationalisme in de nasleep van de Frans-Duitse oorlog bracht mij tot de keuze voor Barrès als onderwerp van deze scriptie. De periode dat Barrès tot de boulangisten behoorde en de overgang naar zijn nationalisme boeit mij door de ongewone elementen die daarin te vinden zijn. De analyse van *L'Appel au soldat* vormt een uitgelezen mogelijkheid om te onderzoeken wat zijn nationalistische doctrine met zijn visie op het boulangistische verleden doet.

Deze scriptie is als volgt opgebouwd: het eerste hoofdstuk schetst een beeld van Barrès zoals hij was toen hij in aanraking kwam met het boulangisme. Ook worden de gebeurtenissen van de Boulangeraffaire en Barrès' rol daarin uitgelegd. Dit vormt de basis voor de analyse van de roman in hoofdstuk vier. In het tweede hoofdstuk wordt de ontwikkeling van Barrès' boulangisme tot het nationalisme ten tijde van de Dreyfusaffaire weergegeven. Hierbij wordt ingegaan op de gebeurtenissen die hem inspireerden tot zijn nationalistische doctrine van *La Terre et les Morts* en de inhoud van deze doctrine. Aan de hand van deze informatie wordt in het derde hoofdstuk de nationalistische ondertoon van *L'Appel au soldat* geanalyseerd op basis van de verhaallijn en de personages. Dit is een literaire analyse om Barrès' politieke boodschap beter te begrijpen. In het laatste hoofdstuk wordt onderzocht hoe Barrès in *L'Appel au soldat* vanuit zijn nationalistische visie terugkijkt op het boulangisme en Boulanger.

Het historiografische debat rondom Barrès en *L'Appel au soldat* is niet bijzonder rijk. Ondanks het feit dat hij zeer invloedrijk was in zijn tijd is hij geen populair onderwerp van onderzoek geweest in de afgelopen decennia. *L'Appel au soldat* raakt vaak ondergesneeuwd door zijn voorganger *Les Déracinés*. De secundaire literatuur die beschikbaar is over Barrès focust zich vaak maar op één aspect van zijn carrière, ofwel op zijn politieke denkbeelden, ofwel op zijn literaire boeken. Af en toe worden die twee gecombineerd, zoals in Zeev Sternhell's *Maurice Barrès et le nationalisme français*. Dit is een van de meest uitgebreide boeken over Barrès en zijn nationalisme. Sternhell gebruikt geen literaire analyse, maar hanteert Barrès' literatuur als ondersteuning voor zijn onderzoek naar Barrès' nationalisme. Michael Winock dicht een belangrijke plaats toe aan Barrès in zijn boek *Le siècle des intellectuels*, maar zijn analyse van Barrès' nationalisme is oppervlakkig en gaat niet in op Barrès' boulangistische periode. Voor hem ligt de waarde van Barrès vooral in zijn etnisch nationalisme en de rol die hij speelde tijdens de Dreyfusaffaire. Frederic Seager schreef *The Boulanger Affair* waarin hij kijkt naar Barrès' rol in het boulangisme en ook naar Barrès interpretatie daarvan in *L'Appel au soldat*, maar zijn analyse is niet literair en gaat niet over de link die in het boek gelegd kan worden met Barrès' nationalisme. Hij besteedt wel veel aandacht aan de relatie tussen Boulanger en Barrès en hoe die laatste door de eerste is geïnspireerd. Susan Suleiman kijkt in *Le Roman à thèse ou l'autorité fictive* naar de literaire aspecten van *Le Roman de l'énergie nationale* en de elementen uit *La Terre et les Morts* die daarin te zien zijn, maar verbindt deze analyse niet aan Barrès' visie op het boulangisme dat hij in *L'Appel au soldat* schetst.

Deze scriptie combineert een literaire analyse met een politieke analyse, waarbij de literaire analyse gebruikt wordt om te kijken op welke manier Barrès' politieke visies een rol spelen in de roman en wat het doel van de roman is. De manier waarop de literaire analyse wordt ingezet is voor zover mij bekend uniek. Daarbij vormt *L'Appel au soldat* het uitgangspunt in deze analyse terwijl in de meerderheid van de bestudeerde secundaire bronnen politieke werken of *Les Déracinés* de basis vormen.

Naast *L'Appel au soldat* zijn de andere primaire bronnen van Barrès gekozen op basis van hun boulangistische en nationalistische inhoud, waarbij de lijn is getrokken rond 1904. Dit zijn onder andere de roman *Les Déracinés*, de dagboeken waarin de evolutie van Barrès' ideeën tijdens en na de Dreyfusaffaire te lezen zijn genaamd *Les Cahiers* en de politieke nationalistische geschriften *La Terre et les Morts* en *Scènes et Doctrines du Nationalisme*. Naast deze boeken wordt er ook gebruik gemaakt van verschillende krantenartikelen die Barrès schreef voor *Le Courrier de l'Est*, een boulangistische krant en de nationalistische krant *La Cocarde*, waarvan hij zelf sinds september 1894 eindredacteur was.

Hoewel het op het oog lijkt alsof dit onderzoek weinig raakvlakken heeft met het hier en nu, zijn er vele verbanden te leggen tussen het verleden van Barrès en Boulanger en het heden. De samenleving waarin zij hun bekendheid kregen lijkt op een aantal punten niet zo veel veranderd te zijn ten opzichte van de Franse samenleving zo'n 130 jaar later. De manier waarop toen met bijvoorbeeld antisemitisme, buitenlandse invloeden en het afzetten tegen de gevestigde orde werd omgegaan kan veel vertellen over de oorsprong van de huidige gebeurtenissen. De recente incidenten in Frankrijk rondom de gele hesjes die zich afzetten tegen de politieke elite hebben veel weg van hoe een deel van de Franse bevolking ontevreden was over de politieke elite en zich tot Boulanger wendde. De 'gewone' man voelt zich niet meer gehoord door de politiek, net als tijdens Boulangers ministerschap, wat zijn grote populariteit verklaarde. Ook het groeiende aantal antisemitische incidenten hebben hun wortels gedeeltelijk in de hoogtijdagen van het antisemitisme tijdens de Dreyfusaffaire, wat Barrès' etnisch nationalistische doctrine van *La Terre et les Morts* inspireerde. Barrès zou deze gebeurtenissen misschien zien als de manifestatie van een ontwortelde samenleving die weer op het rechte pad geleid moet worden. De vele buitenlandse invloeden die de Franse maatschappij vandaag de dag kent zijn volgens zijn denkbelden niet bevorderlijk voor de eenheid in het land. De manier waarop Barrès een nieuw doel zag voor het boulangisme in zijn boek *L'Appel au soldat*, zou hij het Franse nationalisme nu ook een nieuwe richting kunnen worden gegeven. Misschien zou hij zeggen dat iedereen weer terug moet naar zijn geboortegrond of dat Frankrijk weer een sterke man nodig heeft om zich achter te scharen om eenheid te creëren.

De jonge Barrès – van *Culte du Moi* tot overtuigd boulangist

Auguste-Maurice Barrès werd geboren op 19 augustus 1862 als zoon van Auguste en Claire Barrès in het Franse stadje Charmes, in Lotharingen. Claire's vader was burgemeester van Charmes geweest en haar man Auguste was een professor. Zij konden zich dan ook permitteren om hun zoon naar het elitaire Lycee de Nancy te sturen, waar hij een interesse in literatuur ontwikkelde. Zoals gebruikelijk voor welgestelde jongemannen uit zijn tijd legde hij zich hierna toe op een rechtenstudie, maar begon ook artikelen te schrijven voor het literaire weekblad *Jeune France*. In januari 1887 volgde hij de trend van zijn tijd en ondernam een solo-reis naar Italië. Daar raakte hij geïnspireerd door de vrije geest van de kunstenaars en schrijvers die hij ontmoette en schreef, op 25-jarige leeftijd, *Sous l'oeil des Barbares*. Dit boek is het eerste deel van een trilogie waarin de denkbeelden van Barrès in het pre-Boulangier tijdperk uitgewerkt staan: de *Culte du Moi*.⁴

Culte du Moi is in feite een cultus van ego verering, die de nadruk legt op individualisme en non-conformisme. Door middel van introspectie, emotie en verbeelding dient een individu te proberen zo veel mogelijk te voelen en te ervaren en dit goed zo mogelijk te analyseren. Dit was Barrès' manier dichterbij tot het ego te komen. Dit zag hij als enige constante in een anderszins chaotische buitenwereld. Barrès geloofde dat het leven pas zin kreeg wanneer je jezelf in een bredere context van tijd en ruimte wist te plaatsen en daarbij aandacht had voor je eigen plaats in de geschiedenis. Het individuele ego wordt hier onderdeel gemaakt van een collectief ego. Deze denkwijze laat al een element van continuïteit zien dat centraal zal blijven staan in Barrès' latere gedachtegoed. Ook zijn besef van de deterministische invloed van het verleden op het heden is in later werk terug te zien.⁵ De manier waarop hij met zelfzucht omging in zijn eerste werken was nieuw en schokte de oudere generatie.⁶

In 1888 trok Barrès naar Parijs waar hij zijn ideeën verder ontwikkelde. Hij werd bekend als schrijver en zijn boeken vonden gretig aftrek bij de jongere generatie om hun non-conformistische karakter. Barrès zette zich af tegen de gevestigde orde, wat zijn populariteit onder de jongeren alleen maar vergrootte. Ditzelfde jaar zou de jonge Barrès in aanraking komen met een man waar heel Frankrijk om in rep en roer was en die blijvende invloed zou hebben op de ontwikkeling van zijn denken. Deze man was Georges Boulanger.

De tijd dat Barrès naar Parijs ging en Boulanger op het politieke toneel verscheen werd gekenmerkt door grote onrust in Frankrijk, teweeggebracht door het verlies van de Frans-Duitse oorlog. Frankrijk moest herstelbetalingen afdragen aan het net in Versailles uitgeroepen Duitse keizerrijk en raakte ook grote delen van Elzas en Lotharingen kwijt. Met het eind van de oorlog kwam er ook een eind aan het Tweede Franse Keizerrijk onder leiding van Napoleon III en werd de Derde Franse Republiek uitgeroepen op 4 september 1870. Er bleef instabiliteit en onrust bestaan in de Franse maatschappij. Op het politieke vlak uitte deze onrust zich in vele instabiele regeringen die elkaar in rap tempo opvolgden door het ontbreken van politiek draagvlak. De instabiliteit werd

⁴ A.L. Guérard, *Five Masters of French Romance* (London 1916) 219-220, 284.

⁵ Z. Sternhell, *Maurice Barrès et le nationalisme français* (Parijs 1972) 86, 88, 89.

⁶ Winock, *Le siècle des intellectuels*, 12.

verder verergerd door de ontevredenheid van een deel van de Franse bevolking die zich niet gehoord voelde door de regering. In deze periode waren er drie politieke partijen die de dienst uitmaakten: de radicalen, de opportunisten en de royalisten.⁷

De radicalen, geleid door Georges Clemenceau, waren de scherpe linkse oppositie van het gematigde republikanisme, een politieke stroming die de republiek zagen als de beste staatsvorm voor een natie. De term komt uit de progressieve liberale ideologie die ontsproten is uit de Franse Revolutie. De opportunistische partij was van oorsprong links georiënteerd, maar met de opkomst van de radicalen in de negentiende eeuw werd zij meer een centrumrechtse partij, gekenmerkt door het gematigde republikanisme. De opportunisten worden ook wel republikeinen genoemd. Ze waren terughoudend met het innemen van duidelijke standpunten en waren tevreden met het bestaande systeem, dat ze dan ook niet per se wilden veranderen. Een van de zwakke plekken van de opportunisten was dat er nooit een echte eenheid was binnen de partij.⁸ Bij de royalisten waren er oorspronkelijk twee kampen: de legitimisten, aanhangers van de Comte de Chambord van het huis Bourbon, en de Orleanisten, die de Comte de Paris, de kleinzoon van koning Louis-Philippe I steunden, die koning was tijdens de Julimonarchie. Toen de troonopvolger van het huis Bourbon overleed zonder erfgenamen, werd de Comte de Paris voor alle royalisten de pretendent en kwamen de beide kampen samen en vormden de conservatieve partij.⁹

De politieke carrière van Georges Boulanger

Georges Boulanger was een populaire republikeinse, radicale generaal die in 1885 op 49-jarige leeftijd tot minister van Oorlog werd benoemd in het kabinet van Charles de Freycinet om de steun van de radicalen te waarborgen. Boulanger was een bijzonder actieve minister die veel hervormingen in het leger doorvoerde.¹⁰ Hij maakte zich populair bij een groot deel van het volk door zijn vreedzame oplossing voor een mijnstaking in januari 1886 en door groot uit te pakken tijdens het militaire défilé in juli 1886.¹¹ In december 1886 viel het kabinet van Freycinet en ging Boulanger verder als minister onder René Goblet. Hij was een uitgesproken nationalist, waardoor hij zich steeds meer tegen het Duitse Keizerrijk keerde. Deze revanchegedachte, het idee dat Frankrijk wraak moest nemen op Duitsland voor de nederlaag in de Frans-Duitse oorlog en het verlies van de provincies Elzas en Lotharingen, leverde hem vanuit Duitsland de bijnaam *Général Revanche* op.¹²

Zijn sterk nationalistische houding leidde tot politiek explosieve situaties. De Schnaebelé affaire van april 1887 is hier het belangrijkste voorbeeld van. Een Franse grensbeambte, Guillaume Schnaebelé, was de grens met Duitsland overgestoken om naar een afspraak te gaan met een Duitse grensbeambte en werd daar prompt gearresteerd op verdenking van spionage. Er zou voldoende bewijs zijn. Duitsland, met Bismarck in het bijzonder, vond dat het in zijn recht stond om Schnaebelé te arresteren, terwijl de Fransen van mening waren dat hij door zijn positie als douanier onschendbaarheid genoot. Uiteindelijk greep keizer Wilhelm I in en liet Duitsland Schnaebelé vrij. De landen stonden tijdens dit incident op zo'n gespannen voet met elkaar dat een oorlog

⁷ F.H. Seager, *The Boulanger Affair. Political Crossroad of France 1886-1889* (Ithaca 1969) 3.

⁸ Ibidem, 8.

⁹ Ibidem, 6, 14.

¹⁰ Ibidem, 7, 25.

¹¹ Ibidem, 32-33. 48-49, 51-55.

¹² Ibidem, 50 en R.L. Fuller, *The Origins of the French Nationalist Movement, 1886-1914* (Jefferson, 2012) 251.

onvermijdelijk leek.¹³ Mede door Boulangers actieve rol in dit conflict kreeg hij in mei 1887 geen post in het kabinet van Maurice Rouvier. Boulanger werd overgeplaatst als divisiecommandant naar de provinciale legerpost in Clermont-Ferrand om hem van het publieke toneel te verwijderen, zodat hij geen invloed meer uit kon oefenen. Zijn vertrek vanaf het *Gare de Lyon* trok tienduizenden van zijn bewonderaars die zijn vertrek belemmerden in hun poging om hem in Parijs te houden.¹⁴

Toen duidelijk werd dat Boulanger niet terug zou keren als minister, vormden zijn aanhangers een beweging die bekend zou komen te staan als het boulangisme. Hun doel was om Boulanger mee te laten doen aan de nationale verkiezingen in 1889. Boulanger zelf wilde vooral graag weer minister van Oorlog worden. De binnenste kring van het boulangisme zou dit regelen en werd bekend onder de naam *Parti national*.¹⁵ Het verkiezingsprogramma van Boulanger werd niet door hem zelf bedacht, maar door boulangistische politieke denkers om hem heen zoals Naquet en Thiébaud.¹⁶

Het beleid van de boulangisten richtte zich op het nationalisme en de binnenlandse politiek en niet meer op de *revanche*. Bij het vormen van alweer een nieuw kabinet met Rouvier in november 1887 werd Boulanger opnieuw niet aangesteld als minister van Oorlog. Boulanger stemde in met het idee van Thiébaud om zich in te schrijven voor zeven tussentijdse departementsverkiezingen om meer naamsbekendheid te krijgen en zijn programma te verspreiden. Dit programma was zeer antiparlementaristisch, want Boulanger en zijn aanhangers geloofden dat de heersende politieke instabiliteit (o.a. de snelle opeenvolging van regeringen) het resultaat was van een slecht functionerende, zichzelf verrijkende politieke elite. Het parlementaire systeem maakte het mogelijk dat de elite haar gang kon gaan. Daarom was er een meer absolute regeringsvorm nodig. Er werd niet ronduit gezegd dat een dictatuur beter was voor het land, maar er moest wel een sterke persoonlijkheid aan de macht zijn die wist wat goed was voor het land en die de andere bestuurders op het rechte pad kon houden. Het verkiezingsprogramma was met opzet vrij vaag met wat abstractere ideeën, zodat iedereen die ontevreden was over de regering zich aangetrokken voelde tot het boulangisme. Het programma luidde *Dissolution, révision, constituante*.¹⁷

Barrès en Boulanger

Toen Barrès in 1888 naar Parijs kwam was Boulanger bezig om zijn aanhang te vergroten en zijn boodschap over te brengen in de hoop weer aangesteld te worden als minister. Boulangers programma sloot aan bij Barrès' antiparlementaristische visie en zijn sterke patriottisme. Hij was zeer teleurgesteld in de algemene staat van de Franse politiek en wilde een drastische verandering. In april 1888 verscheen Barrès' artikel 'M. Boulanger et la nouvelle génération' in *La Revue Indépendante*. Dit was zijn eerste openlijke blijk van steun aan Boulanger en tevens een lofzang op de generaal van de jonge generatie, waarvan Barrès zichzelf als woordvoerder zag. Boulanger zou de jonge generatie uit haar keurslijf van oude waarden bevrijden en de verandering brengen waar met smart op gewacht werd. Deze generatie had een leider nodig die hen kon leiden naar een nieuwe

¹³ E.C. Stowell en H.F. Munro, *International Cases* (Boston 1916), 225.

¹⁴ Seager, *The Boulanger Affair. Political Crossroad of France 1886-1889*, 65.

¹⁵ Sternhell, *Maurice Barrès et le nationalisme français*, 102.

¹⁶ *Ibidem*, 116, 395.

¹⁷ Seager, *The Boulanger Affair. Political Crossroad of France 1886-1889*, 92.

orde, zonder parlementarisme en de bourgeoisie.¹⁸ Barrès schreef ook dat hij af wilde van de oude manier van politiek bedrijven, waarbij eigenbelang en achterkamertjespolitiek aan de orde van de dag waren. Na het verschijnen van het artikel werd Barrès tot de directe volgelingen van Boulanger gerekend.¹⁹ Hij was de jongste en werd soms zelfs aangezien voor Boulangers zoon.²⁰

Op 15 maart 1888 werd Boulanger ontheven uit zijn functie als officier vanwege ongeautoriseerde bezoeken aan zijn maîtresse, Marguërite de Bonnemains. Nu hij ontslagen was uit het leger kon hij zich officieel verkiesbaar stellen. De departementsverkiezingen waren succesvol en Boulanger werd in drie departementen verkozen. Om campagne te kunnen blijven voeren voor de volgende verkiezingen had hij geld nodig dat hij kreeg door samen te werken met de royalisten. Zij hoopten namelijk dat hij de monarchie zou herstellen wanneer hij verkozen zou worden. Hierdoor kreeg hij stemmen uit een andere hoek dan gebruikelijk was voor een linkse republikein. Beide partijen waren zich ervan bewust dat ze alleen geen meerderheid aan stemmen binnen zouden halen en dat ze elkaar nodig hadden om kans te maken op een plekje in het Élysée.²¹ Zijn grootste succes behaalde Boulanger bij de lokale verkiezingen in Parijs op 27 januari 1889. Hij kreeg ruim zestig procent van de stemmen. Zelfs in arrondissementen waar de republikeinen normaal gesproken wonnen kwam Boulanger als winnaar uit de bus.²² De opwinding in de straten van Parijs was enorm en de meute riep Boulanger op om naar het Élysée te gaan en de macht op te eisen. Naast adviseurs als Paul Déroulède en Naquet waren het met de demonstranten eens en drongen aan op een staatsgreep, maar Boulanger twijfelde en liet de gelegenheid aan zich voorbij gaan, waardoor zijn populariteit afnam.²³

De boulangisten bereidden zich voor op de algemene verkiezingen van 22 september 1889. De nieuwe regering wilde de boulangisten dwarsbomen om zo hun succes te minimaliseren. De minister van Binnenlandse Zaken, Ernest Constans, kwam daarom met een reeks maatregelen zoals een verbod op demonstraties, het beperken van de inschrijving van een kandidaat tot slechts één departement en het opheffen van de ballingschap van de royalistische troonopvolger zodat hij terug kon keren naar Frankrijk.²⁴ Ook startten er rechtszaken wegens het smeden van een complot tegen de staat tegen Boulanger, Arthur Dillon en Henri Rochefort, beiden belangrijke boulangisten. Hoewel ze onschuldig waren, was het vonnis ballingschap voor de drie mannen, omdat de staat de verdachten liever kwijt dan rijk was.²⁵ Boulanger vertrok naar Brussel, samen met madame De Bonnemains. Om ervoor te zorgen dat er toch boulangisten werden gekozen droeg Boulanger zijn directe aanhang op om zich verkiesbaar te stellen in verschillende departementen.²⁶ Barrès stelde zich verkiesbaar in Nancy, waar hij de stad en de mensen goed kende. Hier ontwikkelde hij zich verder als boulangist en kwam met een unieke mix van populisme, socialisme, antisemitisme en

¹⁸ M. Barrès, 'M. Boulanger et la nouvelle génération', *La Revue Indépendante* VII (1888) 61,62.

¹⁹ Sternhell, *Maurice Barrès et le nationalisme français*, 115-118.

²⁰ A.L. Guérard, *Five Masters of French Romance* (London 1916), 221.

²¹ W.D. Irvine, *The Boulanger Affair Reconsidered. Royalism, Boulangism, and the Origins of the Radical Right in France* (New York 1989) 11.

²² Seager, *The Boulanger Affair. Political Crossroad of France 1886-1889*, 196, 198.

²³ *Ibidem*, 204, 205.

²⁴ *Ibidem*, 213-216.

²⁵ *Ibidem*, 219,220.

²⁶ *Ibidem*, 227, 228.

antiparlementarisme die samen een *boulangisme barrésien* vormden. Hij richtte meteen een krant op in Nancy om zijn boodschap gemakkelijker te kunnen verspreiden. Het eerste nummer van *Le Courrier de l'Est* verscheen op 22 januari 1889. Ook richtte hij het Comité républicain révisionniste op, waarvan hij het voorzitterschap op zich nam. Hij laat zijn literaire carrière in deze periode voor wat hij is en neemt - zonder tegenspraak - alles wat hij vanuit Boulanger, Naquet en Charles-Ange Laisant toegespeeld krijgt aan. Pas later reflecteert hij op de ideeën die hij in die tijd uitdroeg en op de rol van Boulanger in het boulangisme. Dit doet hij in zijn roman *L'Appel soldat*, in zijn gepubliceerde dagboeken *Les Cahiers* en in *La Cocarde*, de krant waarvan hij in september 1894 hoofdredacteur zou worden. Het politieke programma dat hij presenteerde in Nancy was bijna in zijn geheel hetzelfde als het programma van Boulanger. Hij waagde zich niet aan onderwerpen die verdeeldheid konden zaaien, zoals de scheiding van kerk en staat. Hij wilde immers de Fransen weer tot een eenheid maken.²⁷ Toch zaten er een aantal nieuwe aspecten aan zijn programma wat zijn boulangisme uniek maakte. Hij had er onder andere elementen van socialisme in opgenomen. Barrès zelf was een socialist en zette zich in voor de arbeidersklasse, iets wat van de andere boulangisten niet gezegd kon worden. Zijn doel was om de arbeidersklasse af te schaffen en de mensen op te nemen in de rest van de samenleving, waardoor de grote verschillen zouden afnemen. Hij had dus geen klassenstrijd centraal staan en zijn visie was daarmee niet op het marxisme gestoeld.²⁸ Barrès' programma *Nationalisme, protectionisme et socialisme* kreeg veel waardering en zijn campagne wierp zijn vruchten af.²⁹ Op 22 september 1889 werd hij op 27-jarige leeftijd gekozen als afgevaardigde van Nancy, een positie die hij zou vervullen tot de verkiezingen in 1893.³⁰

Op de overwinning van Barrès en een handjevol andere boulangisten na liepen de nationale verkiezingen uit op een flop voor de boulangisten. Met Boulanger in het buitenland en zonder de steun van de royalisten die hun troonopvolger weer terug hadden, kregen Boulanger en de kandidaten die in zijn plaats waren aangesteld weinig stemmen. Boulanger was woest en verdrietig dat zijn harde werken op niets was uitgelopen, want hij had alle hoop op deze verkiezingen gezet. Vele belangrijke figuren verlieten de beweging en alleen de jongere idealisten, zoals Barrès, gingen onder de leiding van Déroulède door en creëerden hun eigen boulangisme.³¹ Madame De Bonnemains overleed in juli aan tuberculose. Gek van verdriet en bankroet beroofde Boulanger zichzelf van het leven op 30 september 1891 op het graf van madame De Bonnemains, waarin hij zelf ook werd begraven.³²

Ondanks zijn relatief korte carrière had Boulanger een enorme invloed op de jonge Barrès. Hij legde bij hem de basis waarop hij zijn eigen denkbeelden verder uitbouwde. Het boulangisme leidde uiteindelijk tot de nationalistische doctrine van *La Terre et les Morts*. Ook bleef het een onderwerp van studie voor Barrès, die er in 1900 de roman *L'Appel au soldat* over schreef. Boulanger zou altijd aanwezig zijn in Barrès' verdere werken.

²⁷ Sternhell, *Maurice Barrès et le nationalisme français* 193

²⁸ Ibidem, 203.

²⁹ Winock, *Le siècle des intellectuels*, 276.

³⁰ Sternhell, *Maurice Barrès et le nationalisme français*, 153-166 .

³¹ Seager, *The Boulanger Affair. Political Crossroad of France 1886-1889*, 246.

³² Ibidem, 213-216.

Barrès' nationalisme - van het boulangisme *barrésien* tot antidreyfusard

Boulangisme *barrésien*

Na de val van het boulangisme bleef Barrès werken aan het opbouwen van een nieuwe vorm van boulangisme. De boulangistische campagne die Barrès in Nancy voerde vormde de basis voor de verdere ontwikkeling van zijn denkbeelden. Essentiële onderdelen van zijn boulangisme waren het autoritarisme, de cultus van de grote leider, socialisme, antikapitalisme, antisemitisme en antiparlementarisme. Er zaten ook xenofobe elementen in, omdat hij de Franse arbeiders wilde beschermen tegen immigranten die hun banen af konden pakken. Hij bracht voorstellen in om meer protectionistische maatregelen te nemen in de vorm van speciale belastingen voor buitenlandse arbeiders en geïmporteerde producten.³³ In de jaren negentig van de negentiende eeuw kreeg zijn boulangisme een steeds militantere toon, ingegeven door zijn grote ontevredenheid met de staat van het land en zijn regering. Hij uitte dat vooral in talrijke artikelen in *La Cocarde*, waarvan hij sinds 5 september 1894 eindredacteur was. *La Cocarde* werd gezien als een van de voornaamste organen van boulangistische propaganda naast *La Presse* van Georges Laguerre en *L'intransigeant* van Rochefort. Deze kranten werden voornamelijk gelezen door boulangisten. Het is vooral in deze artikelen dat zich een nieuw nationalisme *barrésien* vormde, een verder ontwikkelde versie van het boulangisme *barrésien*.

In de periode tussen de Boulangeraffaire en de Dreyfusaffaire schreef Barrès over vele thema's in een poging zijn denkbeelden te vernieuwen, maar die jaren later niet meer in zijn gedachtengoed te verenigen waren, zoals socialisme en internationalisme gecombineerd met antisemitisme. Met het publiceren van artikelen in *La Cocarde* waren de jaren negentig van de negentiende eeuw een experimentele periode voor Barrès. De constante factor in deze tijd bleef het zich afzetten tegen het regime en een drang naar opstand. Ook probeerde Barrès door middel van zijn artikelen in *La Cocarde* in 1894 een coalitie te creëren tussen andere linkse partijen en het nieuwe socialistische boulangisme. Hij wilde dit bereiken door de verschillende uitgangspunten met elkaar te verbinden. Hij was inmiddels een van de belangrijkste gezichten van het boulangisme en speelde een veel grotere rol dan tijdens de periode van Boulanger. Langzamerhand zette hij stappen richting de nationalistische doctrine waar hij bekend om zou worden.

In deze tussenperiode kwam Barrès' antisemitisme steeds meer naar de voorgrond. Al tijdens Boulangers campagne had Barrès meer accent op het antisemitisme willen leggen, maar Boulanger wilde dat niet. De nadruk op antisemitisme was in die tijd niet vreemd. Ook in andere landen was antisemitisme aanwezig, maar niet zo duidelijk als in Frankrijk. De oorzaak hiervan is het unieke trauma voor Frankrijk van de Frans-Duitse oorlog. Deze liet het revanchisme opbloeien in de Franse samenleving en dit werd gecombineerd met de populaire rassenleer van Darwin. Het Franse witte volk werd gezien als superieur aan andere volkeren. Hiermee werd antisemitisme onderdeel van het nationalisme. Normaal gesproken wordt het antisemitisme vooral bij rechtse groeperingen gevonden door hun basis in het katholicisme, maar ook linkse partijen in Frankrijk waren antisemitisch ingesteld. Bij hen kwam het gedeeltelijk voort uit het idee van antikapitalisme. De traditionele Joodse

³³ Sternhell, *Maurice Barrès et le nationalisme français*, 195.

bankier was één van de bekende voorbeelden van kapitalisme en daardoor werden Joden gezien als één van de pijlers van het kapitalisme waartegen gestreden moest worden. Ook emoties na de Frans-Duitse oorlog speelden een rol, want Joden werden niet gezien als echte patriotten en kregen onder andere de schuld van de nederlaag.

Barrès' tijdgenoten Edouard Drumont en Jules Soury waren toonaangevende antisemitisten en van invloed op de ontwikkeling van zijn antisemitisme. Voor Barrès was het antisemitisme niet slechts een vorm van Jodenhaat, maar hij zag het als een platform om de massabeweging op te zetten die hij voor ogen had om Frankrijk opnieuw op te bouwen. De haat ten aanzien van de Joden was een verbindende factor die eenheid tussen verschillende partijen kon creëren. Dit was één van de moderne aspecten van Barrès' gedachtengoed, omdat het tot aan het begin van de twintigste eeuw niet gebruikelijk was om een massabeweging op te zetten. Hij verbond het antisemitisme aan het socialisme om zijn antikapitalistische campagne kracht bij te zetten. De Joden maakten misbruik van hun macht in de kapitalistische samenleving, net zoals de politici in het parlementaire stelsel. Beiden waren volgens Barrès verantwoordelijk voor de instabiliteit en ongelijkheid in Frankrijk. Voor hem was de kreet 'à bas les Juifs' hetzelfde als 'à bas les inégalités sociales'.³⁴ Het antisemitisme in Barrès' gedachtengoed kwam steeds pregnanter naar voren en werd militanter, waardoor het op zichzelf kwam te staan.

Langzaam begon Barrès de oplossing voor de verdeeldheid in Frankrijk te zoeken in de gezamenlijke geschiedenis. Die zou de drijvende kracht kunnen zijn voor de *énergie nationale* en een nationaal bewustzijn. Op 22 oktober 1894 schreef hij in *La Cocarde* dat de natie een groep mensen is met een gezamenlijk verleden dat bestaat uit legendes, tradities en gewoontes uit eenzelfde omgeving van voorouders, verenigd door eenzelfde taal.³⁵ Op 10 februari 1895 schreef hij dat de religie van een land alles is van waaruit de nationaliteit is opgebouwd. Deze nationaliteit is één ondeelbaar geheel en een erfenis uit het verleden.³⁶ De bescherming van deze nationaliteit werd steeds belangrijker met een in toenemende mate gewelddadige toon tegen het buitenland en tegen de Joden. Elke vorm van internationalisme werd aangevallen, terwijl Barrès in zijn romantische periode nog pro cultureel internationalisme was. Protectionisme was een essentieel onderdeel in de bescherming van het nationalisme.³⁷ Hij bracht zijn socialisme nog een stap verder door te zeggen dat het nationalisme het ware socialisme is, omdat het de mensen bijeenbrengt op eenzelfde niveau waardoor de verschillen in status wegvallen.

Nationalisme en antidreyfusisme

Barrès' nationalisme en antisemitisme kwamen samen tijdens de Dreyfusaffaire. Hij was een uitgesproken antidreyfusard en de Dreyfusaffaire was voor hem 'que le signal tragique d'un état général'³⁸. De artikelen die hij publiceerde hadden een nationalistische, xenofobe, antiparlementaire en antisemitische ondertoon, het resultaat van het boulangisme *barrésien* en het nationalistisch socialisme.

³⁴ M. Barrès, 'La formule antijuive', *Le Figaro* 22 februari 1890.

³⁵ M. Barrès, 'Réponse à M. Edwards', *La Cocarde*, 22 oktober 1894.

³⁶ M. Barrès, 'Pas d'archéologie', *La Cocarde*, 10 februari 1895.

³⁷ Sternhell, *Maurice Barrès et le nationalisme français*, 256.

³⁸ M. Barrès, *La Terre et les Morts* (Parijs 1899) 2.

Voor Barrès was de Dreyfusaffaire een kwestie 'de vie ou de mort pour la nation'³⁹. Dit was volgens hem het keerpunt voor Frankrijk om uit het slop te komen en een nieuw tijdperk in gaan of verder in verval te raken. De discussie bleef niet beperkt tot het parlement. Tussen eind 1897 en 1900 waren er overal in Parijs confrontaties tussen voor- en tegenstanders. Barrès verhardde de discussie door de felheid van zijn eigen standpunten. Zijn antisemitisme, xenofobie, antiparlementarisme en nationalisme die tot dan toe aan het linkse radicalisme waren verbonden, werden nu een zaak van rechts toen Barrès zich opstelde als een van de leidende antidreyfusards.⁴⁰ Hij was niet degene die het protest organiseerde, maar wel een van de belangrijkste ideologische leider die vele standpunten aandroeg die door vele mensen gelezen en gedeeld werden.

De militante toon van Barrès' nationalisme ten tijde van de Dreyfusaffaire werd niet ingegeven door de nederlaag van 1870, maar door de Dreyfusaffaire zelf, waardoor Barrès' vijandige visie op een invloeden van buiten versterkt werd. Dreyfus was voor Barrès namelijk geen echte Fransman, maar een indringer van buitenaf. Hij kwam uit een Duits-sprekende minderheid in de Elzas, waardoor hij niet als echte Fransman werd gezien. Zowel het feit dat hij Joods was als waar hij vandaan kwam werkten tegen hem. Door de gerichte aanval op Dreyfus veranderde Barrès' antisemitisme van sociaal naar etnisch.⁴¹ 'Ce n'est pas une question de religion qui nous divise, mais une question de race'.⁴² Het verraad van Dreyfus paste precies in het plaatje van een doorlopende lijn van verraad door de Joden, zoals ook het thema was in *L'ennemi des lois* uit 1893, het enige boek dat Barrès schreef in de tijd tussen het boulangisme en het antidreyfusisme. Joden hebben geen eergevoel, dus verraad is natuurlijk voor hen, omdat het in een lange traditie staat.⁴³

Op 31 december 1898 richtte Barrès samen met een groep antidreyfusards de Ligue de la patrie française op, geheel gewijd aan het antidreyfusisme. Tijdens de derde bijeenkomst op 10 maart 1899 in Parijs hield Barrès een toespraak genaamd *La Terre et les Morts (sur quelles réalités fonder la conscience française)*, die de basis zou vormen voor de rest van zijn nationalistische doctrine en in het bijzonder *Le Roman de l'énergie nationale*.⁴⁴ De tekst van zijn toespraak zou later uitgegeven worden. In deze toespraak betreurde Barrès de staat van verdeeldheid waarin Frankrijk zich bevond en zei dat het de taak van de Ligue de la patrie française was om een *esprit national* te creëren. De verdeeldheid in Frankrijk was het resultaat van de veelheid aan verschillende groepen die allemaal hun eigenbelang nastreefden. Daarom kon de natie geen geheel meer vormen. De Dreyfusaffaire was een samenzwering om verdere verdeeldheid te zaaien en het eigenbelang van de Joden en medestanders te bevorderen. De Ligue de la patrie française zou meer eenheid in de Franse samenleving kunnen brengen door het nationaal bewustzijn te vergroten.

Tevens vertelde hij in zijn toespraak over de geschiedenis van Lotharingen en het praktische patriotisme dat zich daar manifesteerde. Dit was het resultaat van een combinatie van de no nonsens mentaliteit en het bewustzijn van de Lotharingers dat zij in de traditie van hun voorouders staan. Door het voorbeeld van de Lotharingers te volgen zouden de Fransen hun wortels weer gaan

³⁹ M. Barrès, *Mes Cahiers tome deuxième 1898-1902* (Parijs 1930) 116.

⁴⁰ R. Rémond, *La Droite en France. De la première Restauration à la Ve République* (Parijs, 1963) 159.

⁴¹ Sternhell, *Maurice Barrès et le nationalisme français*, 162, 397.

⁴² M. Barrès, 'Un français et un stagiaire', *La Cocarde* 23 oktober 1894.

⁴³ M. Barrès, *L'ennemi des lois* (Parijs 1893) 172.

⁴⁴ Sternhell, *Maurice Barrès et le nationalisme français*, 317.

voelen. Bewustwording en onderkenning van de Franse geschiedenis zijn hiervoor essentieel, want alleen zo kunnen de Fransen hun nationale wortels vormen. Het ervaren van deze verbintenis en het besef van een gezamenlijk verleden zorgt voor een gevoel van eenheid. Door de band met geschiedenis worden de ketenen met het verleden tot nationale gevoelens ontwikkeld en daarmee tot een nationaal bewustzijn. Buitenlanders zullen Frankrijk nooit op eenzelfde manier begrijpen omdat hun wortels ergens anders liggen.

Ook de doden zijn belangrijk voor het gevoel van eenheid waarin Lotharingen als voorbeeld dient. Sinds de oorlog in 1870 is er door de regering niets gedaan om Metz en Straatsburg terug te krijgen. De dood van de vele jongemannen in die regio is echter niet voor niets geweest als het door de Fransen gebruikt wordt en deze geschiedenis een bewust onderdeel van de band met het verleden wordt, zodat ze het gevoel en de offers van het vaderland door de doden en de voorouders kunnen begrijpen. 'Cette voix des ancêtres, cette leçon de la terre que Metz sait si bien nous faire entendre, rien ne vaut davantage pour former la conscience d'un peuple.'⁴⁵ De realiteit waar de Fransen zich op moeten baseren is die van de lessen van de aarde en de voorzetting van de gewoontes en het voelen van de gevoelens van hun voorouders. Wie zij nu zijn is het resultaat van een collectiviteit die in hun allen zit door de verbinding met de aarde en de voorouders. De *énergie nationale* die hier uit voortvloeit kan de natie één laten worden. De aarde en de doden dragen bij aan het nationaal bewustzijn en daardoor is het vaderland veel sterker aanwezig in 'l'un raciné que dans celle d'un déraciné'.⁴⁶ Men hoeft echter niet zijn lokale wortels op te geven voor een nationaal geheel. De lokale eigenschappen moeten juist bewaard worden omdat het de band met de geboorteregio versterkt. Ook regio's zijn essentiële onderdelen van het nationaal bewustzijn omdat hier de band met de aarde en de doden vaak het sterkst is. Wanneer de Ligue de la patrie française de Franse bevolking bewust kan maken van het feit dat ze in een lange lijn staan met de aarde en de doden zal het nationaal bewustzijn zich vormen.⁴⁷

Bij Barrès' nationalisme willen de Fransen Frans zijn omdat dat in hun natuur zit.⁴⁸ Dit is biologisch en kan niet worden aangeleerd door iemand uit het buitenland.⁴⁹ Dit idee komt onder andere van Soury, die stelt dat het eigen karakter maakt dat het Frans uit Frankrijk anders is dan uit het buitenland. Dit karakter is ingegeven door de ouders die in hun kinderen voortleven door een verzameling aan gebaren, gewoontes en reacties die zij geërfd hebben. Deze psychologische erfelijkheid inspireert Barrès' determinisme in het etnisch nationalistische *La Terre et les Morts*. 'Je suis la continuité de mes parents. Cela est vrai anatomiquement. Ils pensent et parlent en moi'.⁵⁰ 'C'est tout un vertige où l'individu s'abîme pour se retrouver dans la famille, dans la race, dans la nation'.⁵¹ Vanaf dit punt laat Barrès zijn oude ideeën van zelfbeschikking en individualisme voorgoed varen. Individuen doen er niet toe omdat ze in verbinding staan van voorouders waardoor hun gedrag en gedachten al zijn bepaald.⁵² De gedachten en het gedrag overgedragen door *les morts* zijn

⁴⁵ Barrès, *La Terre et les Morts*, 9.

⁴⁶ Ibidem, 11.

⁴⁷ Ibidem, 2-14.

⁴⁸ Barrès, 'Un français et un stagiaire', *La Cocarde* 23 oktober 1894.

⁴⁹ M. Barrès, 'Réponse à M. Edwards', *La Cocarde* 23 oktober 1894.

⁵⁰ Barrès, *Mes Cahiers tome deuxième 1898-1902*, 140.

⁵¹ M. Barrès, *Scènes et Doctrines du Nationalisme* (Parijs 1902) 96.

⁵² Sternhell, *Maurice Barrès et le nationalisme français*, 291.

tevens rasspecifiek, dus zijn ook bepaald door afkomst. In Barrès' geval heeft de term 'ras' eenzelfde betekenis als 'natie' of 'volk'.⁵³ *La terre* is het vaderland of de streek waar de mensen vandaan komen en waar de voorouders hun wortels hebben. Het is meer lokaal dan nationaal gericht. Volgens Barrès kan een goed nationaal gevoel pas ontstaan wanneer mensen in verbinding staan met hun regionale afkomst.⁵⁴ Voor hem was het individu slechts een klein radertje in het nationaal collectief. Alles stond in het teken van de natie, ook de waarheid.⁵⁵ Daarom moest er gezocht worden naar het vervullen van de behoefte van de Franse ziel.⁵⁶ Er moest een gezamenlijk Frans geloof worden gezocht, omdat Frankrijk geen etnische eenheid was van een zuiver ras. Daarom kon er geen sprake zijn van een puur Frans ras, maar wel van een Franse natie die het resultaat was van de geschiedenis: 'Nous ne sommes point une race, mais une nation'.⁵⁷ Nationaliteit is voor Barrès de overtuiging dat je niet meer bent dan een voortzetting van de doden en de acceptatie van dit inzicht. Wanneer een individu zich dit realiseert kan hij zich actief inzetten om het Franse ideaal van nationale eenheid te dienen.⁵⁸ Door als natie de wetten en gewoontes die de geschiedenis blootlegt na te leven in lijn met hun voorouders zou de Franse natie kunnen opbloeien.⁵⁹

De basis van het nationalisme als een politieke doctrine, die Barrès vond in *La Terre et les Morts*, wilde hij gebruiken om het leven te begrijpen, zoals hij eerder deed met de *Culte du Moi*.⁶⁰ Hij zag de natie als een levend organisme waardoor de evolutie ervan hetzelfde was als dat van een individu. Ook de natie moest haar wortels vinden in de geschiedenis om zo een nationaal bewustzijn te creëren. Dit nationaal bewustzijn zorgde voor verbondenheid tussen de verschillende generaties en vormde uiteindelijk een traditie.⁶¹ De samenleving met haar tradities was de basis van de natie en de bron van de *énergie nationale*.⁶²

Deze denkbeelden van *La Terre et les Morts* gecombineerd met de aanpassingen van de periode erna kwamen samen in het in 1902 gepubliceerde boek *Scènes et Doctrines du Nationalisme*. Dit was een bevestiging en vaststelling van zijn nationalistische doctrine. In dit boek komt het vijandbeeld van Duitsland duidelijk naar voren en wordt Lotharingen vaak als voorbeeld gebruikt als illustratie van de wijze waarop het bewustzijn van de natie opgebouwd moest zijn. De natie kan gezien worden als een veelvoud van families. Individuele families vormen de gemeente, de gemeentelijke families vormen de regio en de regionale families vormen de natie. Hierdoor kan nationaliteit op nationaal niveau spelen, maar ook op lokaal niveau. De nationale identiteit van Frankrijk is opgebouwd uit regionale identiteiten.⁶³

Gedurende de jaren tachtig en negentig van de negentiende eeuw heeft het *revanchisme* geen grote rol gespeeld in de politiek of filosofie van Barrès. Dit wil niet zeggen dat Elzas en

⁵³ Ibidem, 94, 302.

⁵⁴ Guérard, *Five Masters of French Romance*, 285-287.

⁵⁵ Barrès, *Mes Cahiers tome deuxième 1898-1902*, 86.

⁵⁶ M. Barrès, *Les Déracinés* (Parijs 1897) p 322.

⁵⁷ Barrès, *Scènes et Doctrines du Nationalisme*, 96.

⁵⁸ Barrès, *La Terre et les Morts*, 6.

⁵⁹ Ibidem, 85.

⁶⁰ M. Barrès, *Mes Cahiers tome troisième 1902-1904* (Parijs 1931) 317.

⁶¹ Barrès, *Scènes et Doctrines du Nationalisme*, 221 en Barrès, *Les Déracinés*, 320.

⁶² Sternhell, *Maurice Barrès et le nationalisme français*, 319.

⁶³ Barrès, *Scènes et Doctrines du Nationalisme*, 40.

Lotharingen helemaal geen rol speelden in Barrès' denken in deze periode. Hij zou de geannexeerde delen graag weer met Frankrijk verenigen, maar is niet bereid om er een oorlog voor te voeren. Politieke ideeën vormen de juiste manier om dit 'devoir sacré' uit te voeren.⁶⁴ Een meer populistische kijk op Elzas en Lotharingen en de drang om ze terug te halen bij Frankrijk komt eigenlijk voor het eerst pas na de publicatie van de *Le Roman de l'énergie nationale* naar voren. Lotharingen wordt in deze periode wel gebruikt als voorbeeld voor de rest van Frankrijk om zijn regionale nationalisme.

Te midden van het tumult van de Dreyfusaffaire en de ontwikkeling van zijn nationalistische doctrine schreef Barrès een trilogie genaamd *Le Roman de l'énergie nationale*. Het eerste deel, *Les Déracinés*, is het meest bekend en verscheen in 1897. Hierin beschrijft Barrès hoe zeven Lotharingse jongemannen op voorstel van hun Kantiaanse leraar hun leven in Lotharingen achterlaten en verhuizen naar Parijs. Eenmaal ontworteld worden ze daar blootgesteld aan allerlei verleidingen die zij in meer of minder succesvolle mate weten te weerstaan, afhankelijk van hun afkomst. Het tweede deel *L'Appel au soldat* gaat over dezelfde personages ten tijde van Boulanger. Deel drie volgt de overgebleven personages tegen de achtergrond van het Panamaschandaal in *Leurs Figures*. Dit schandaal uit 1891 ging over de fraude bij bouw van het Panamakanaal, waarbij Joodse bankiers parlementariërs hadden omgekocht om meer geld te krijgen. Barrès vond dit schandaal het beeld bij uitstek van de kapitalistische samenleving.⁶⁵ De verhalen zijn grotendeels fictief maar zijn wel afgezet tegen een achtergrond van waargebeurde feiten zoals de Boulangeraffaire en het Panamaschandaal. Het tweede deel vormt het onderwerp van analyse in de volgende twee hoofdstukken waarin de hierboven besproken nationalistische denkbeelden van Barrès worden bestudeerd in de context van de roman.

⁶⁴ M. Barrès, 'France et Allemagne', *Le Courrier de l'Est* 11 april 1891.

⁶⁵ M. Barrès, *Leurs Figures* (Parijs 1902) 134.

Literaire analyse van *L'Appel au soldat* en de invloed van *La Terre et les Morts*

Philippe Barrès, de zoon van de schrijver, schreef in het voorwoord van een speciale editie van *Les Déracinés* dat Barrès in de *Le Roman de l'énergie nationale* een beeld wilde creëren van het toenmalige Frankrijk ten tijde van de Dreyfusaffaire. Dit deed hij door een groep fictieve jongemannen te bedenken via wie hij zijn ideeën liet uitdragen.⁶⁶ In deze periode was zijn nationalistische doctrine vol in ontwikkeling. Het is bekend dat Barrès zijn romans van *Le Roman de l'énergie nationale* gebruikte om zijn ideeën over te brengen op de lezer. Gezien de periode waarin hij de boeken schreef zijn dit de ideeën van *La Terre et les Morts*, zoals we in het vorige hoofdstuk hebben gezien. In dit hoofdstuk wordt door middel van een literaire analyse onderzocht op welke manier deze zich in het boek *L'Appel au soldat* manifesteren. Er wordt gekeken hoe Barrès zijn ideeën over het nationalisme via de fictieve personages in de verhaallijn verwerkt en uitdraagt. De analyse van Barrès' beeld van boulangisme komt in het volgende hoofdstuk aan de orde. Om de verhaallijn overzichtelijk te houden wordt het plot over Boulanger al in de onderstaande analyse opgenomen.

L'Appel au soldat is het middelste boek van de trilogie *Le Roman de l'énergie nationale*. Het verhaal begint in *Les Déracinés*, waar de lezer kennis maakt met zeven Lotharingers: Sturel, Roemerspacher, Saint-Phlin, Renaudin, Suret-Lefort, Mouchefrin en Racadot. De jongens groeien op in hun geboorteregio en krijgen allemaal dezelfde opleiding van Bouteiller. Hij geeft les in Kant en het universalisme, het rationalisme en het republikaans. Hun energie wordt verspild aan abstracte en imaginaire doelen in plaats van het nationale doel en er wordt geen aandacht besteed aan de tradities en geschiedenis van de streek.⁶⁷ Vanuit Barrès' oogpunt is dit bijzonder schadelijk omdat de jongemannen hierdoor afstand nemen van hun omgeving. Het is interessant om te vermelden dat Bouteiller gebaseerd is op Barrès' eigen onderwijzer en dat hij een vergelijkbare opleiding kreeg. Bouteiller is naast onderwijzer ook parlementariër en blijkt omkoopbaar en corrupt, de perfecte illustratie van het parlementarisme. De jongemannen worden door Bouteiller aangespoord om hun familie achter te laten en naar Parijs te gaan om daar hun volwassen leven te beginnen. Door zijn toedoen snijden ze hun banden met *la terre et les morts* door. Alle zeven kunnen ze niet wachten om in Parijs hun eigen plek te vinden.⁶⁸ Het vergaat hen niet allemaal even goed. Racadot begaat een moord en wordt geëxecuteerd. Mouchefrin, zijn handlangster, weet te ontsnappen aan vervolging en belandt in de goot. Renaudin wordt een malafide journalist en Suret-Lefort, een politieke leerling van Bouteiller, wordt advocaat.

L'Appel au soldat gaat verder waar *Les Déracinés* ophoudt. Volgens Philippe Barrès had zijn vader de trilogie ooit als één groot boek willen uitgeven.⁶⁹ *L'Appel au soldat* kan worden opgedeeld in twee verschillende verhaallijnen: die van de Lotharingse jongemannen en die van Boulanger. De twee kruisen elkaar, maar de meeste scènes zijn gescheiden. De verhaallijnen worden af en toe onderbroken door een alwetende verteller die de lezer lessen leert of soms voorspelt dat

⁶⁶ M. Barrès en P. Barrès, *L'oeuvre de Maurice Barrès*, (Parijs 1965) 4.

⁶⁷ Barrès, *Les Déracinés*, 125.

⁶⁸ Sternhell, *Maurice Barrès et le nationalisme français*, 151.

⁶⁹ Barrès en Barrès, *L'oeuvre de Maurice Barrès*, 4.

gebeurtenissen niet goed zullen aflopen. De opkomst en neergang van Boulangers politieke carrière staat centraal. Het boek gaat slechts voor minder dan de helft over de jonge Lotharingers, met uitzondering van het hoofdstuk *La Vallée de la Moselle*. In dit hoofdstuk keert Sturel samen met Saint-Phlin terug naar Lotharingen en vinden ze hun wortels terug.

De verhaallijn en haar betekenis

Een verteller introduceert de 24-jarige François Sturel die in 1887 in Neufchâteau in Vosges woont. Hij heeft liefdesverdriet omdat zijn geliefde mademoiselle Thérèse Alison gaat trouwen met de baron De Nelles. Om hem niet in zijn verdriet te laten zwelgen stuurt zijn moeder hem naar Italië. Daar leeft hij helemaal op. Hij is nog erg groen, maar wat hem ontbreekt aan wijsheid, maakt hij goed in ijver en enthousiasme.⁷⁰ Een dergelijke reis wordt door de verteller beschreven als noodzakelijk voor jongemannen om hun wilde haren kwijt te raken. Pas dan kunnen ze echt mooie bomen worden die hun wortels uitbreiden.⁷¹ Sturel maakt al een behoorlijke ontwikkeling door tijdens zijn reis door de natuur, kunst en historie die hij ziet en ervaart. Door dit alles raakt hij in de ban van de romantiek en wil hij een intens leven leiden met zoveel mogelijk impulsen en bezieling. Hierin zie je een duidelijke overeenkomst met de visie die Barrès ook als 24-jarige creëerde in zijn *Culte du Moi*. Om zich los te maken van het losbandige leven gaat Sturel verder reizen door Italië. Hier krijgt hij een echt avonturiersgeest te pakken. De natuur kalmeert hem, maar hij is zich door zijn egoïsme nog niet bewust van wat die natuur hem kan leren : 'il meconnut que tout être vivant naît d'une race, d'un sol, d'une atmosphère, et que le génie ne se manifeste tel qu'autant qu'il se relie étroitement à sa terre et à ses morts'.⁷² In het eerste hoofdstuk van dit boek is *La Terre et les Morts* expliciet genoemd wat de toon zet voor het boek: een levensstijl waarin van deze doctrine geen rol speelt is geen juiste manier van leven.

Sturels vriend Roemerspacher studeert in Duitsland om de cultuur te leren begrijpen. Hij ziet grote verschillen tussen de Franse en de Duitse mentaliteit. Hoewel hij het naar zijn zin heeft, geeft hij toch de voorkeur aan Frankrijk. Zowel Sturel als Roemerspacher zijn heel bewust bezig met hun eigen nationaliteit omdat ze in het buitenland zijn en hun eigen land vergelijken met het andere. De verteller komt ertussen en vertelt dat elk land een specifiek ideaal en gevoel heeft dat door de tijd heen blijft bestaan en bij het land hoort. Hij geeft de lezer hier een les in wat Frankrijk uniek maakt in zijn nationale gevoelens. De Franse *fièvre* en lichtgeraaktheid worden vaak bespot, maar zij zijn de drijvers achter alle 'choses sublimes'⁷³ in de Franse natie. Deze *fièvre* gaat op en neer als de golven van de zee en was in 1887 op zijn hoogste niveau bij alle Fransen.⁷⁴ Na dit statement introduceert Barrès voor het eerst Boulanger in het boek. Dit doet hij met zijn beroemde uitspraak over de mijnstaking in Decazeville: 'les soldats partageront leur pain avec les ouvriers grévistes'.⁷⁵ Barrès kiest bewust voor dit citaat omdat dit het startpunt symboliseert van Boulangers enorme populariteit.

Het hele land is in beroering om de *esprit national* die hij heeft aangezwengeld. Dit valt niet in goede aarde bij Bouteiller, de voormalige leraar van de Lotharingse jongens. Als rasparlementarist

⁷⁰ Barrès, *L'Appel au soldat*, 18.

⁷¹ Ibidem, 18.

⁷² Ibidem, 26.

⁷³ Ibidem, 43.

⁷⁴ Ibidem, 44.

⁷⁵ Ibidem, 45.

houdt hij niet van de manier waarop Boulanger het volk bespeelt. In dit gedeelte wordt Barrès' aversie van het parlementaire systeem duidelijk naar voren gebracht door de leugenachtige en kortzichtige visie van Bouteiller op wat Boulanger voor het land betekent. Niet lang na de mijnstaking leert Boulanger Naquet kennen, die hem politieke kennis bijbrengt volgens zijn eigen visie. Deze visie bestaat vooral uit de gebreken van het parlementaire stelsel en de waarde van staatsgrepen die uit naam van de democratie uitgevoerd kunnen worden. Hier zinspeelt de verteller duidelijk op de staatsgreep die Boulanger op een later moment niet had willen plegen maar die nodig was geweest om tegen het parlementaire stelsel in te gaan.⁷⁶

Drie andere vrienden verschijnen hier ten tonele om hun positie ten opzichte van Boulanger aan te geven. Sturet-Lefort, de advocaat, wacht af wat de populariteit van Boulanger voor de ontwikkeling van de radicale partij zal betekenen. Renaudin, de journalist, schrijft diverse positieve en opzweepende artikelen over Boulanger en wordt uitgenodigd om bij zijn dagelijkse werkzaamheden te zijn om er zo verslag van te kunnen doen. Saint-Phlin leeft op zijn landgoed in de Meuse in Lotharingen en illustreert hoe populair Boulanger is: 'Nos paysans, depuis Gambetta jusqu'à Boulanger, n'avaient pas connu un nom de ministre'.⁷⁷ Hieraan zie je dat alle vrienden ongeacht hun achtergrond, zich op een bepaalde manier interesseren in Boulanger, ieder om een andere reden.

Tussen Grévy, de president van Frankrijk, en Boulanger ontstaat spanning door Boulangers kordate optreden ten opzichte van Duitsland. Zo wil Boulanger meteen Franse soldaten naar de grens sturen wanneer daar Duitse soldaten in de buurt zijn gesignaleerd. Ook laat hij stiekem barakken bouwen in het grensgebied. De meest hachelijke situatie is de Schnaebelé affaire. Grévy is woedend op Boulanger. Hij wil geen provocatie en daardoor een nieuwe oorlog met Duitsland riskeren, maar Boulangers gedrag zou daar wel toe kunnen leiden. Ondanks het feit dat Boulanger Frankrijk in gevaar brengt neemt zijn populariteit alleen maar toe. Een deel van de Fransen is bang voor een nieuwe vernedering na de Frans-Duitse oorlog, maar door het krachtige optreden van Boulanger ervaren zij dat Duitsland juist op zijn plek wordt gezet. Frankrijk schaart zich achter haar dappere generaal, omdat 'elle [Frankrijk] avait rêvé Metz et Strasbourg repris sous la conduite du Général Boulanger'⁷⁸. Door de hoop die hij de mensen geeft en zijn optreden tegen Duitsland sluiten de mensen hem in hun hart als *le Général Revanche*.

Boulanger roept een emotie op bij mensen die zich anders niet met de politiek bezig zouden houden en wordt het symbool voor een wraakzuchtig, verenigd Frankrijk. Sturel is bijzonder onder de indruk van Boulanger en zou hem dan ook graag willen ontmoeten. Na de val van het kabinet van Goblet wordt Boulanger niet opnieuw aangesteld als minister van Oorlog. Op 8 juli wordt hij als divisiecommandant naar Clermont-Ferrand gestuurd. Sturel en Roemerspacher zijn inmiddels allebei weer terug naar Frankrijk en zijn samen met Renaudin, Saint-Phlin en Suret-Lefort getuige van de optocht van Boulanger naar het *Gare de Lyon*, onder begeleiding van een enorme menigte. Sturel, Renaudin en Suret-Lefort gaan ook mee naar het station, waar ze hun oude vriend Mouchefrin op het gewelddadige af de mensen zien opzweepen in het voordeel van Boulanger. Sturel wordt

⁷⁶ Ibidem, 48.

⁷⁷ Ibidem, 49.

⁷⁸ Ibidem, 52.

meegenomen in het enthousiasme en de sterke gevoelens voor de generaal van de mensen om hem heen. Op dit punt besluit hij dat hij zich wilt inzetten voor deze man en hem wilt helpen in zijn strijd.

Boulangier heeft de ambitie om weer minister te worden en begint daarvoor plannen te maken vanuit Clermont-Ferrand. Renaudin gaat als boulangistische correspondent elke dag met de trein op en neer vanuit Parijs om verslag te kunnen doen van Boulangiers vorderingen. Tijdens een vergadering aan het begin van Boulangiers tijd als leider van de boulangisten komt zijn binnenste kring met plannen hoe een kabinet onder zijn leiding eruit zou moeten zien. Ze vinden allemaal dat ze af moeten van het parlementaire systeem. Om steun en geld te krijgen voor zijn campagne gaat Boulangier met de royalisten in zee. Deze doen dat niet om Boulangier te steunen, maar in de hoop dat hij de monarchie weer in zal voeren als hij president wordt. Behalve met de royalisten werkt Boulangier ook samen met linkse partijen. Hij wedt op meerdere paarden om zoveel mogelijk kans te maken op steun en een plek in de regering. Hoewel de regering nog meerdere malen valt wordt er telkens besloten om Boulangier niet in het kabinet op te nemen.⁷⁹ In februari 1888 komt Thiébaud met het idee om hem in te schrijven in zeven departementsverkiezingen om zijn populariteit te vergroten: 'ces idées et votre rôle, par un grand coup vous les pouvez rendre sensibles à toute nation'.⁸⁰ Het doel is niet om afgevaardigde te worden (iets wat hij als militair ook niet mag zijn), maar om zijn naam en zijn ideeën te verspreiden. Boulangier ondersteunt dit plan, omdat hij zo kan bewijzen dat hij de gemoederen en gedachten in Frankrijk bezighoudt. 'L'essentiel n'est pas d'être élu, mais d'avoir des voix partout'.⁸¹ Deze verkiezingen zijn een succes. De parlementariërs nemen daarop een maatregel om zijn verdere opmars te ondermijnen. Ze ontheffen hem op 14 maart 1888 uit zijn militaire functie en hij wordt op non-actief gesteld, maar dit heeft een tegenovergesteld effect. De dag erop kondigt Boulangier namelijk officieel zijn kandidatuur voor de nationale verkiezingen aan en gaat hij terug naar Parijs met zijn adviseurs en aanhangers om zijn campagne te organiseren. Sommigen van hen waren bijna net zo belangrijk voor het oproepen van een nationaal gevoel als Boulangier zelf, zoals Rochefort.

De overgebleven vijf Lotharingsers horen dat Boulangier zich kandidaat stelt en hebben allemaal hun eigen visie op wat dit betekent voor het land. Ze zijn het er wel over eens dat het belangrijk is voor de nationalistische gevoelens die hij opwekt. Renaudin biedt aan om de rest van de groep voor te stellen aan Boulangier. Sturel en Suret-Lefort zijn enthousiast, maar Roemerspacher de uitnodigingen slaat af, evenals Saint-Phlin die in Lotharingen is.

De aanloop naar de verkiezingen voorloopt voorspoedig voor Boulangier. Zijn populariteit groeit en daarmee zijn aanhang. Overal op straat wordt 'Vive Boulangier' geroepen. Sturel is gevoelig voor deze opwindende en zijn gevoelens van trouw richting Boulangier worden alleen maar sterker. Hij ziet geen enkele tekortkoming in Boulangier en zet zich met hart en ziel in. Op 24 april 1888 ontmoet Sturel Boulangier samen met Suret-Lefort. Renaudin neemt hen mee naar binnen en stelt hen niet alleen aan Boulangier voor, maar ook aan figuren als Dillon en Naquet. Sturel is helemaal in de ban van de bedrijvigheid om zich heen en neemt alles gretig in zich op. Alle mensen die voor Boulangier werken hebben verschillende achtergronden, maar hun geloof in het boulangisme verbindt hen, wat

⁷⁹ Ibidem, 108.

⁸⁰ Ibidem, 110.

⁸¹ Ibidem, 111.

hun beweegredenen ook mogen zijn. Boulanger is inmiddels helemaal overtuigd van het antiparlementarisme van Naquet: 'je suis un démocrate et non pas un partisan de ce corps parlementaire où chacun pense à ses intérêts, jamais à ceux de la patrie. Aucune responsabilité n'existe aujourd'hui'.⁸² Sturel is na deze ontmoeting volledig toegewijd aan Boulanger en wordt beschreven als 'plus boulangiste que les chefs'.⁸³ Dit is opmerkelijk en heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat Sturel puur van geest is. Hij is eigenlijk een van de weinige echte pure boulangisten zonder bijbedoelingen of andere verwachtingen met als enige doel het dienen van de generaal.

Aangezien hij zich aan de zijde van Boulanger in hogere kringen begeeft, komt Sturel weer in aanraking met zijn vroegere geliefde madame De Nelles tijdens een soirée in een salon. Hij is nog steeds verliefd op haar en kan haar niet loslaten. Hij wordt verscheurd door zijn plichtsgevoel jegens Boulanger en zijn gevoelens voor madame De Nelles, want voor beiden heeft hij een grote passie en kan hij zich een toekomst met hen voorstellen. Deze avond wordt Sturel door Boulanger voorgesteld als een van zijn jongste vertrouwelingen en daarmee wordt hij officieel onderdeel van de binnenste kring. Sturel kiest hier al onbewust Boulanger boven madame De Nelles. Zijn gevoel van trots en liefde voor de generaal is sterker dan zijn liefde voor madame De Nelles. Haar man, baron De Nelles, is een royalist en steunt Boulanger. Een onbekende boulangist waarschuwt Sturel dat je royalisten nooit moet vertrouwen, omdat ze anderen voor hun karretje spannen en je op alle mogelijke manieren verraden om hun eigen doel te bereiken. De verteller geeft heel duidelijk aan dat dit is wat het boulangisme te wachten staat.⁸⁴ Sturel is te naïef om in te zien dat de royalisten Boulanger inderdaad voor hun eigen gewin gebruiken en niet de *fièvre* willen inzetten om de natie te zuiveren.

Sturel is bevangen door nationale gevoelens die niet samengaan met wat hij vroeger van zijn leraar Bouteiller leerde over het Kantiaanse universalisme. Hij zet zich dan ook af tegen zijn oude leraar als hij hem tegenkomt bij een grote demonstratie voor Charles Floquet, de *président du Conseil*. Bouteiller is als rasechte parlementariër en groot bewonderaar van de premier, die op zijn beurt een hekel heeft aan Boulanger. Sturel en Bouteiller komen tot botsing wanneer Bouteiller Boulanger smaadt en Sturel hem 'A bas des voleurs' toeschreeuwt, de strijdkreet van de boulangisten tegen de parlementaristen. Floquet en Boulanger komen zelf ook tegenover elkaar te staan bij een duel op 13 juli 1888, waarbij de premier de generaal verwondt. Het feit dat de wond Boulanger lichamelijk verzwakt symboliseert volgens de verteller de stagnatie van het boulangisme.⁸⁵ Mensen die Boulanger eerst steunden keren zich nu van hem af, zoals de hoofdredacteur van de krant waar Renaudin voor werkt. Onder het voorwendsel dat hij te weinig betaald krijgt door de boulangisten maakt hij van zijn krant een anti-boulangistische krant. Renaudin neemt ontslag om geen negatieve artikelen over de generaal te hoeven schrijven. Ook Boulangers geldschietters beginnen hun twijfels te krijgen bij Boulanger. De wijze waarop Barrès deze incidenten als onheilspellend en bijna fatalistisch neerzet, voorspelt dat het niet goed met het Boulanger afloopt.

De lokale verkiezingen in Parijs brengen veel spanning met zich mee, omdat het onzeker is wat er daarna gaat gebeuren. De steun aan Boulanger onder de Parijzenaren is groot en er hangt een

⁸² Ibidem, 129.

⁸³ Ibidem, 139.

⁸⁴ Ibidem, 149.

⁸⁵ Ibidem, 177.

sfeer van verwachting. Laguerre vraagt aan Boulanger wat hij van plan is als hij wint. Wil hij het Elysée onderuit halen? 'Etes-vous fou?' antwoordt Boulanger. Hij heeft geen haast en geen enkele intentie om bloed te vergieten. Hij heeft er vertrouwen in dat hij bij de nationale verkiezingen gekozen zal worden, dus hij hoeft nu niet in te grijpen. 'Je ne ferai rien en dehors des élections'.⁸⁶

De campagne gaat goed en Sturel, Renaudin en Suret-Lefort helpen om mensen te overtuigen. Vooral Suret-Lefort was als advocaat bedreven in het overtuigen van anderen om op Boulanger te stemmen. Hij deed toezeggingen die Boulanger waar zou maken, die echter niet klopten. Renaudin voert een smaadcampagne over de andere kandidaten en Sturel is vooral bezig om zo veel mogelijk van de *énergie nationale* in zich op te nemen en heeft geen duidelijk plan om mensen te overtuigen. Hij wordt helemaal in beslag genomen door het beeld van Boulanger als redder van Frankrijk. Hij heeft de afgelopen periode weinig tijd met madame De Nelles doorgebracht, waarover hij zich schuldig voelt. Hij stelt Roemerspacher en Suret-Lefort aan haar voor, zodat zij haar gezelschap kunnen houden. Het klikt meteen tussen Roemerspacher en madame De Nelles.

De keuze die bij de verkiezingen in Parijs gemaakt moet worden is er eentje tussen de parlementaire democratie en haar tegenbeweging en daarom is het volgens de schrijver niet vreemd dat Boulanger zo populair was. Voor deze ene keer is de Parti National daadwerkelijk *national*, omdat allerlei verschillende groepen onder dezelfde noemer samenkomen om op Boulanger te stemmen: blanquisten, katholieken, monarchisten, republikeinen, boulangisten et cetera.⁸⁷ Heel Parijs wacht in spanning af en stelt dezelfde vraag als Laguerre: 'Ensuite, mon Général, que ferons-nous?'⁸⁸ De verkiezingen vinden plaats op 26 januari 1889 en die avond gaat er een siddering van verwachting door de straten waar de mensen zich verzameld hadden.⁸⁹ Wachtend op de uitslag zijn Boulanger en 24 anderen aan het eten in restaurant Durand, terwijl er steeds meer nieuws binnenkomt over verkiezingsuitslag. De generaal is kalm en blij, maar deelt niet in de enorme vreugde van de mensen om hem heen. Hij reageert ook niet op de kreten van de mensen buiten. Op aansporingen van Déroulède om actie te ondernemen reageert hij door te zeggen dat hij niet wil falen en na zes maanden op legale wijze de macht in Frankrijk kan krijgen: 'j'ai été élu parce que je représente l'ordre. Je tiens pour mon premier devoir d'éviter un conflit'.⁹⁰ Hij ziet af van een staatsgreep, ook al dringt ook Renaudin daarop aan. Bouteiller is woedend om Boulangers overwinning en stelt voor om een limiet van het aantal inschrijvingen voor één persoon in te stellen om hem dwars te zitten. Hij haat Boulanger om alles waar hij voor staat. Het verschil tussen deze twee mannen wordt volgens de schrijver veroorzaakt door verschil in verschillende politieke overtuigingen en afkomst. Bouteiller behoort tot de oude adel en is daarmee van het oude stempel. Hij is niet meer in staat om veranderingen te accepteren of te zien wat Frankrijk nodig heeft.

Langzamerhand begint de steun rond Boulanger af te brokkelen. Suret-Lefort en Mochefrin vallen Boulanger af en ook Renaudin is niet zo trouw meer. De rechtszaken tegen Boulanger en andere belangrijke boulangisten beginnen. Boulanger neemt de trein naar Brussel omdat hij zijn arrestatie verwacht, maar wordt de dag erna teruggehaald omdat het slechts een gerucht was.

⁸⁶ Ibidem, 200.

⁸⁷ Ibidem, 205.

⁸⁸ Ibidem, 205.

⁸⁹ Ibidem, 206.

⁹⁰ Ibidem, 215.

Boulangier wil de maatregelen van Constans niet meer pikken en laat zijn vreedzame natuur varen. Hij wil Constans niet meer intimideren, maar hem breken.⁹¹ Hij verandert: hij wordt nerveus en bezorgd, terwijl hij eerst altijd zijn emoties onder controle had. Zijn vechtlust ebte weg. Hij wordt verbannen en verhuist op 1 april met madame De Bonnemains naar Brussel en vandaaruit probeert hij zijn campagne voor de nationale verkiezingen te regelen. Hij verwacht dat hij maar een paar maanden hoeft te blijven tot hij de nationale verkiezingen in september wint. Madame De Bonnemains is ernstig ziek geworden en dat kost veel van Boulangiers energie. De mensen om hem heen verliezen langzaam hun vertrouwen in hem en wat hij voor hen kan betekenen. Sturel maakt zich echter nog geen zorgen over de toekomst van het boulangisme en gaat vol energie en vertrouwen verder met de generaal.

Sturel zoekt Boulangier op in Brussel om te kijken wat hij voor hem kan doen. Hij krijgt van hem de opdracht om de politieke situatie in Lotharingen te inventariseren. Sturel reist naar Lotharingen en verblijft op het landgoed van Saint-Phlin. Wat volgt is het belangrijkste hoofdstuk van het boek: 'La Vallée de la Moselle'. Dit hoofdstuk neemt een kwart van het boek in beslag en is een lofzang op Lotharingen en doorspekt met de theorie van *La Terre et les Morts*. Sturel maakt hier een enorme ontwikkeling door en begint zijn wortels te vinden. Door de verhalen die hij over de streek hoort wordt hij zich bewust van zijn positie in de keten van *La Terre et les Morts*. Hij moet er alleen nog achter komen waar die keten uit bestaat. Om dit te bereiken heeft Saint-Phlin het idee om een reis te maken langs de rivier de Moezel. Ook kan Sturel zo - in opdracht van Boulangier - de *énergie nationale* in het oosten van Frankrijk in kaart brengen. Tijdens hun reis komen ze door het hertogdom Lotharingen, het gebied van de Messine (het Duitse Elzas-Lotharingen) en het bisschopdom van Trier, waar de Franse en Duitse invloeden al eeuwenlang botsen. Deze reis maken ze op de fiets, om zo door de meest mooie natuurgebieden te rijden en kleinste afgelegen dorpjes te kunnen bezoeken. Elke plek die ze bezoeken heeft zijn eigen geschiedenis die overal in doorgesijpeld is, in het bijzonder in de bewoners. Nergens anders komt men zulke gewortelde mensen tegen als in Lotharingen.⁹² Sturel en Saint-Phlin reizen vaak in stilte om zo veel mogelijk in zich op te kunnen nemen van *La Terre et les Morts* die ze tegenkomen in de natuur en in steden. Vooral Metz maakt grote indruk op hen. De Duitsers hebben het Franse karakter nog niet weten weg te nemen en de jongemannen maken nauw contact met Fransen die zich nu Duitsers moeten noemen maar zich nog steeds Frans voelen. Ze bezoeken een monument voor de gevallen Franse soldaten van de Frans-Duitse oorlog en wanneer ze van de begraafplaats komen is er een nieuw vuur in hen aangewakkerd: '(ils) viennent d'unifier leurs intérêts individuels, leur hérédité lorraine, la société française et l'humanité'.⁹³ Het boulangisme is de manier om dit te bereiken, al zal het niet gemakkelijk zijn. Deze beweging moet het Franse nationalisme onderhouden en de Franse mentaliteit in het hele land versterken om Frankrijk op deze manier te wapenen tegen invloeden van buitenaf. De geannexeerde gebieden vormen hierbij het schrikbeeld. Deze gebieden moeten weer bij Frankrijk gaan horen, anders is het land en zijn geschiedenis niet compleet. Dit is de opdracht die Sturel namens Saint-Phlin moet overbrengen aan generaal Boulangier.

⁹¹ Ibidem, 233.

⁹² Ibidem, 291.

⁹³ Ibidem, 339.

Wanneer hun reis ten einde komt zijn de jongemannen niet meer dezelfde als voorheen. Ze zijn volwassener geworden, hebben hun naïeve kijk op de wereld verloren en ze zijn zich bewust van hun plaats in de geschiedenis en hun verantwoordelijkheid. Ze komen tot de conclusie dat 'un jeune être isolé de sa nation ne vaut guère plus qu'un mot détaché d'un texte'.⁹⁴ Deze zin benadrukt nogmaals de noodzaak om jezelf als individu in de keten van je voorouders en geschiedenis te plaatsen, anders ben je niets waard als mens. Om de natie te dienen brengt Sturel de opdracht aan de generaal over en besluit Saint-Phlin om te gaan trouwen, zodat hij de keten van zijn Lotharingse voorouders voort kan zetten. Sturel heeft moeite om zijn wortels vast te houden wanneer hij in Parijs is teruggekeerd. Hij bezoekt madame De Nelles omdat hij zich schuldig voelt dat hij haar heeft verwaarloosd. Zij heeft in de tussentijd echter een liefdesrelatie met Roemerspacher gekregen.

In een poging om de maatregelen van Constans te omzeilen worden alle belangrijke boulangisten ingezet om als afgevaardigde verkozen te worden in een bepaald departement. Het doel is om een meerderheid te krijgen in de Assemblée. Ook Sturel moet zich verkiesbaar stellen, ook al wil hij dat niet en krijgt het 21e arrondissement van Parijs toegewezen. Hij voelt zich hier niet prettig bij omdat hij geen binding heeft met Parijs en zou liever verkiesbaar zijn in Lotharingen. Ook Renaudin, Suret-Lefort en zelfs Mouchefrin zijn kandidaat. De boulangisten verliezen de verkiezingen op zondag 22 september: van de 390 zetels zijn er slechts 22 voor de boulangisten. Sturel is één van de afgevaardigden geworden, maar vindt het verschrikkelijk om in die beperkende politieke omgeving te zitten. Hij wil vechten voor Frankrijk en verder gaan met de opdracht die Saint-Phlin en hij bedacht hadden.

Het nieuws van zijn nederlaag komt hard aan bij Boulanger. 'Nous sommes f...[fini]? Moi, du moins'.⁹⁵ Voor hem is het klaar. Hij wil geen energie meer in de beweging steken en is zeer verdrietig. Madame De Bonnemains is inmiddels doodziek. Naquet, Laguerre, Laisant en Déroulède schrijven in april 1890 een brief aan Boulanger waarin ze zich terugtrekken uit de partij. Ondanks dat hij hun ontslag weigert, stappen deze mannen toch terug uit de beweging, hoewel Déroulède een paar dagen later op zijn schreden terugkeert.

Sturel en madame De Nelles beëindigen hun relatie, hij laat zijn carrière als afgevaardigde voor wat hij is en gaat naar Boulanger toe om direct voor hem te werken. Hij wil de ideeën van het boulangisme verspreiden om zo de nationale eenheid te bevorderen, zoals Saint-Phlin en hij na hun reis hadden besloten. Op 16 juli 1891 sterft madame De Bonnemains, waarna Boulanger eigenlijk niet meer wilt leven. Met zijn onwil om nog verder te leven, sterft ook zijn boulangisme. Hij plant zijn zelfmoord zorgvuldig en schrijft een politiek testament, waarin hij zegt dat hij nog steeds vertrouwen heeft in het succes van de boulangistische partij en dat hij sterft vanwege zijn persoonlijke pijn en niet omdat hij ontmoedigd is. Hij had het liefst willen sterven op het slagveld als een soldaat, maar dat mocht helaas niet zo zijn. Madame De Bonnemains was zijn enige vreugde en geluk in het leven en hij wil naast haar begraven worden.⁹⁶ Terwijl hij naar het graf van zijn geliefde gaat om zich van het leven te beroven, is Sturel in zijn huis, waar Boulangers secretaris zijn testament vindt. Samen haasten ze zich naar het kerkhof, maar ze zijn te laat: Boulanger heeft zich door zijn rechterslaap

⁹⁴ Ibidem, 301.

⁹⁵ Ibidem, 437.

⁹⁶ Ibidem, 528.

geschoten. Saint-Phlin en Roemerspacher zijn samen met madame De Nelles op zijn begrafenis om hem de laatste eer te bewijzen en om Sturel bij te staan.

Roman à thèse

Het hele boek is doorspekt met de visie van *La Terre et les Morts*. Dit suggereert dat het geen gewone roman is, maar een *roman à thèse*. Een dergelijke roman heeft als doel om een bepaalde ideologische boodschap over te brengen aan de lezer. Een moraal, zoals in een sprookje, valt hier niet onder. Er is sprake van een *roman à thèse* wanneer het hele verhaal op een dwingende en consequente wijze in het teken staat van een ideologie. Dit kan betekenen dat de geschiedenis opnieuw geïnterpreteerd wordt of dat er een vervormd beeld van de realiteit wordt neergezet om de boodschap kracht bij te zetten. Het genre op zichzelf zegt niets over de verhalende of thematische inhoud of over de schrijfstijl, maar het gaat puur om een type roman dat zich op een bepaalde manier laat lezen. Het doel is om de lezer te overtuigen van de denkbeelden van de schrijver en daarmee zijn of haar gedrag en visie te veranderen.

Vanuit een literair oogpunt is het niet positief als een boek als een *roman à thèse* wordt aangeduid. Dat betekent dat het te dicht bij propaganda ligt om als literaire werk artistieke waarde te hebben. De interpretatiemogelijkheden van de lezer worden tot het minimum beperkt en de ambigüiteit wordt weggenomen.⁹⁷ Een *roman à thèse* is vaak een realistische roman, omdat er over het algemeen gebruik wordt gemaakt van waargebeurde (historische) gebeurtenissen. Er kan dan een vergelijking gemaakt worden met het verleden, waarbij het aan de lezer is om de denkbeelden uit het heden toe te passen.⁹⁸ Het verhaal wordt verteld door een alwetende verteller. Deze verteller zet een belerende of voorspellende toon neer bij gebeurtenissen, waarmee hij op een bepaalde uitkomst zinspeelt of een bepaald gevoel probeert op te roepen bij de lezer. Hij stapt op bepaalde momenten ook uit het verhaal om de lezer direct lessen te leren over de gebeurtenissen of over de doctrine die centraal staat. Ook de levenskeuzes en de karakters van de personages spelen een rol in het overbrengen van de overtuiging. Zij die leven volgens de denkbeelden van de schrijver komen goed terecht, maar met hen die zich er juist niet aan houden loopt het slecht af.

Analyse van de personages en hun rol volgens *La Terre et les Morts*

Sturel

Sturel is aan het begin van het verhaal nog echt een romantische ziel, zoals Barrès ook was toen hij naar Parijs kwam. Hij is gevoelig, naïef, rusteloos en heeft een avonturiersgeest. Hij ontwikkelt zich niet in het verhaal volgens *La Terre et les Morts* totdat hij naar Lotharingen gaat in de zoektocht naar zijn wortels. Hij denkt nog niet na over de *énergie nationale*, maar hij is er wel onderdeel van. Hierdoor opgezweept dient hij Boulanger blind. "Vive Boulanger!" fait pour lui un total d'affirmation suffisant : c'est (...) qui contente ses besoins de discipline et de fraternité, son désir de se rallier à la France éternelle.⁹⁹ De *énergie nationale* is de manier om *la France éternelle* te realiseren, maar Sturel begrijpt dat nog niet. Hij ervaart deze energie wel, maar hij past zijn handelen er niet op aan.

⁹⁷ S.R. Suleiman, *Le Roman à thèse ou l'autorité fictive* (Parijs 1983) 18.

⁹⁸ Ibidem, 35-37.

⁹⁹ Barrès, *L'Appel au soldat*, 120.

Door zijn devotie voor Boulanger ziet hij diens fouten en tekortkomingen niet en denkt hij ook niet voor zichzelf na. Eigenlijk is Sturel een pure boulangist, want hij volgt Boulanger om deel te zijn van het nationale gevoel. Hij heeft geen verdere bijbedoelingen of eigenbelang. Door het beeld van een enthousiaste jonge hond dat geschetst wordt is te merken dat hij zichzelf nog aan het ontdekken is, op zowel het persoonlijke als politieke vlak. ‘Sans ambition déterminée, pour le plaisir de se mêler à un sentiment collectif et de respirer au centre de l’énergie nationale, il se donnait en toute bonne volonté au Chef et à ses lieutenants’.¹⁰⁰

De omslag komt tijdens zijn reis langs de Moezel, waar hij hij de noodzakelijke stappen maakt om te gaan leven volgens de principes van *La Terre et les Morts*. In Lotharingen is niets om hem af te leiden van zijn omgeving en hij wordt hij zich bewust van zijn verantwoordelijkheid als individu in de geschiedenis. Hij is organisch verbonden aan de natuur om hem heen. Nu hij zich dat heeft gerealiseerd moet hij deel worden van zijn keten met zijn voorouders en geboortegrond. Hij voelt dat hij zijn Franse nationaliteit minder moet benadrukken om zo deel te worden van zijn regionale *énergie*. Door alles te leren wat hij over de geschiedenis van zijn geboortegrond merkt hij dat ‘ma conscience m’autorise à me déclarer un Français de l’Est’¹⁰¹ en voelt hij ‘une énergie faite sur notre territoire des toutes les âmes additionnées des morts!’¹⁰² Zijn zoektocht naar zijn wortels maken hem een nog sterkere boulangist dan eerst. Hij weet nu dat de *énergie nationale* een vormende rol heeft in het samenbrengen van het land en dat het aan het boulangisme is om dat uit te voeren: ‘Sur le cadavre du duché de Lorraine, je me suis assuré que les nations, comme les individus, sont vaincues seulement quand elles se déclarent vaincues, meurent quand elles renoncent à vivre (...) Je reviens (...) plus boulangiste que jamais, parce que Boulanger, en 1887, a rendu les deux Lorraines, l’annexée et la française, plus confiantes dans la France, plus énergiques à vouloir vivre.’¹⁰³

Sturel is als personage niet eenduidig zoals Saint-Phlin in de ‘goede’ categorie hoort en Racadot in de ‘slechte’. Ook al is hij zich nog niet bewust van zijn wortels en maakt hij domme keuzes, toch wordt hem langzaamaan zijn binding met het land en de doden duidelijk. Hij is de illustratie van de transitie.

Saint-Phlin

Saint-Phlin staat van alle vrienden het meest in contact met zijn wortels. Hij is landjonker en leeft op zijn landgoed in Meuse. Zijn vader is recent overleden en hij wordt door zijn Lotharingse grootmoeder verder geïnstrueerd over zijn taken als landjonker. Ook leert hij van haar over de geschiedenis van Lotharingen. Af en toe komt hij naar Parijs om zijn vrienden te zien, maar de meeste tijd brengt hij door in Lotharingen. Hij is een zelfverzekerde optimist, blijft niet hangen in het verleden en is toekomstgericht ondanks zijn bewustzijn van zijn plaats in de keten van zijn voorouders. Hij draagt die uit door zijn plicht te doen voor Lotharingen, waar hij woont met een bepaalde tederheid en rust.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Ibidem, 203.

¹⁰¹ Ibidem, 396.

¹⁰² Ibidem, 283.

¹⁰³ Ibidem, 402.

¹⁰⁴ Ibidem, 259.

Boulanger interesseert hem eigenlijk niet. Hij vraagt, tot irritatie van Sturel, nauwelijks naar hem tijdens hun gezamenlijke reis door Lotharingen. Hij wacht op zwaardere en meer serieuze woorden van de generaal, want delen van zijn programma vindt hij nu nog betekenisloos.¹⁰⁵ Mijns inziens is het feit dat Saint-Phlin zijn wortels al voor een groot deel gevonden heeft de reden dat hij zich niet mee laat nemen in de gekte van Boulanger. Hij laat zich leiden door zijn opinies die zijn voortgekomen uit een instinctief leven in Lotharingen. Er zit een behoefte in hem om van Frankrijk één nationaal geheel te maken, maar Boulanger vervult die niet. In het verhaal is hij vaak niet aanwezig omdat hij in Lotharingen is. Zijn belangrijkste rol is het begeleiden van Sturel tijdens hun reis langs de Moezel. Hij nodigde hem uit om een excursie te ondernemen zodat ze erachter kunnen komen welke energie Lotharingen drijft. Hij voorziet al hoe dit in het belang van zowel Boulanger als Sturel zal zijn: 'tu m'en sauras gré toute ta vie et tu serviras ton Général'.¹⁰⁶

In het boek is hij degene die de nationalistische doctrine *La Terre et les Morts* uitlegt. Vaak heeft de verteller de rol om de lezer te overtuigen, maar als het om het vinden van wortels gaat is het vooral Saint-Phlin die de lezer vertelt over het belang. 'Cette terre a produit une famille: tous les miens y puisèrent par leurs racines; et mon âme s'est faite de leurs âmes additionnées, de la nature du sol et des circonstances de l'histoire'.¹⁰⁷ Hij beleeft Lotharingen intens door alles wat hij elke dag om zich heen ziet en ervaart, hetgeen zijn liefde voor zijn kleine vaderland versterkt. Zijn ervaringen, de mensen, het land en de vegetatie vormen allemaal studieobjecten voor hem. Door toedoen van Bouteiller was Lotharingen niet vanaf het begin deel van zijn opleiding, maar hij had de ziel van Lotharingen al in zich door zijn afkomst en de sterke band van zijn vader en grootouders met de streek. Elke dag wordt hij zich een beetje meer bewust van zijn geestelijke vorming als deel van de keten.

Saint-Phlin vindt dat de *énergie nationale* een richting moet krijgen en gecoördineerd dient te worden. Om erachter te komen wat de staat is van het nationaal bewustzijn onderneemt hij met Sturel de eerdergenoemde reis door Lotharingen. Aan het eind van de reis besluit hij te trouwen om zijn keten voort te kunnen zetten, omdat dit voor hem persoonlijk de beste manier is om zijn *énergie nationale* richting te geven. Door te trouwen met één van de Lotharingse nichtjes van de De Nelles familie waarborgt hij zijn band met de regio, ook voor zijn nageslacht.

Roemerspacher

Bij Roemerspacher gaat het niet hoofdzakelijk om uitspraken en ervaringen over *La Terre et les Morts* zoals bij Saint-Phlin of Sturel, maar hij levert vaak commentaar op Frankrijk en op Boulanger. Hoewel hij studeert is hij geen typische student van het universalisme, zoals andere studenten. Hij heeft namelijk noch 'le goût ni l'esprit de la science'.¹⁰⁸ Daarom gaat hij naar de école des Hautes-Études, waar hij over grote denkers leert en daar veel inspiratie uithaalt. Hij reist en studeert een deel van zijn studietijd in Duitsland ondanks kritiek van zijn Lotharingse grootvader. Deze was een realist die vond dat er niks positiefs bij de vijand te halen was. Hij illustreert het belang van lokale wortels en

¹⁰⁵ Ibidem, 139.

¹⁰⁶ Ibidem, 259.

¹⁰⁷ Ibidem, 269.

¹⁰⁸ Ibidem, 28.

een aversie van buitenlandse invloeden om het land te beschermen, overeenkomstig de missie van het boulangisme.

Roemerspacher is geïntrigeerd door zijn observatie dat Duitsers kwesties vanuit verschillende perspectieven bekijken en vervolgens tot een afgewogen oordeel komen. Ze zijn meer beschouwend en afstandelijk van aard dan wat hij gewend is. Duitsers vinden dat Fransen zaken maar vanuit één oogpunt zien. Roemerspacher neemt de Duitse methodiek over, niet alleen omdat hij deze aanpak beter vindt, maar ook om te bewijzen dat hij als Fransman deze benadering kan beheersen. Naast de positieve kanten heeft Roemerspacher ook oog voor de negatieve aspecten van het buurland. Duitsland plaatst zichzelf in zijn wereldbeeld boven Frankrijk: Frankrijk zou in 1871 zijn verval hebben aangetoond. Door zijn tijd in Duitsland en zijn onderzoek naar het Duitse gedachtengoed ziet Roemerspacher dat de universiteit aldaar voortgekomen is uit de politiek van Bismarck en dat de studenten gevoed worden met ideeën over de superioriteit van het Duitse ras.¹⁰⁹ Door hier afstand van te nemen komt hij dichterbij Frankrijk te staan en blijft hij verbonden met zijn wortels uit Lotharingen. Hij zegt over zijn grootvader: 'je ne trahirai pas l'honnête homme de la Seille dont je porte le nom, ni la longue suite des humbles qui vivent en moi'¹¹⁰ Hij is het voorbeeld van iemand die niet meer op zijn geboortegrond woont, maar daar nog wel mee in verbinding staat door de keuzes die hij maakt.

Roemerspacher is van mening dat Frankrijk weer zal opbloeien door de aanwezigheid van de *énergie nationale*. Net als Saint-Phlin vindt hij dat deze alleen nog in goede banen moet worden geleid. Nu is Frankrijk nog ineengekrompen, maar de *énergie nationale* is sterk aanwezig in het land. Hij is zich ook sterk bewust van het belang van de Franse geschiedenis. Daarom wordt hij historicus en gaat hij geschiedenisles geven. Hij ziet de geschiedenis als een drijvende factor van de *énergie nationale*, net als Barrès in *La Terre et les Morts*.

In Duitsland heeft Roemerspacher geleerd over evolutie en vergankelijkheid. Hij weet dat alles voorbij gaat, dus dat geldt ook voor Boulanger en het boulangisme.¹¹¹ Dit is belangrijk voor zijn kijk op hem. Hij is niet bijzonder onder de indruk van Boulanger. Hij gaat bijvoorbeeld niet mee naar het station om te verhinderen dat Boulanger naar Clermont-Ferrand afreist en heeft ook niet de behoefte om aan hem voorgesteld te worden. Hij is niet bezig met politiek. Aan het eind van het boek vergeet hij zelfs te stemmen tijdens de verkiezingen. Mijns inziens komt dat omdat hij als historicus zich al meer bewust is van de geschiedkundige verwevenheid van de verschillende regio's. De nationale identiteit van Frankrijk is volgens Barrès immers opgebouwd uit regionale identiteiten. Door zijn interesse in de Franse geschiedenis heeft hij al een deel zijn wortels gevonden. Zijn nadruk op continuïteit van de geschiedenis is overeenkomstig met Barrès' visie uit *La Terre et les Morts*. Ondanks het feit dat hij niet geïnteresseerd is in politiek heeft hij wel kritiek op Boulanger, omdat het hem niet lukt om de *énergie nationale* in goede banen te leiden. Deze kritiek komt aan bod in het volgende hoofdstuk.

¹⁰⁹ Ibidem, 42.

¹¹⁰ Ibidem, 42.

¹¹¹ Ibidem, 31.

De verschillende personages en hun ontwikkeling in ogenschouw nemend kan geconcludeerd worden dat Sturel symbool staat voor Barrès' eigen ontwikkeling als jongeman. Hij vertoont grote gelijkenissen met Barrès toen hij zich bij Boulanger aansloot, vooral door zijn romantische kijk op de wereld. Barrès schetst Sturel met opzet als naïef, omdat zijn ontwikkeling naar de man die hij zal worden tijdens de Dreyfusaffaire nog niet heeft plaatsgevonden. Hij laat ook zien dat Sturel potentie heeft om zich te ontwikkelen door hem het bewustzijn van zijn keten te geven tijdens de reis langs de Moselle. Sturel heeft het vuur in zich om zich niet neer te leggen bij de slechte staat van Frankrijk. Net zoals Barrès - toen deze zo oud was als Sturel - is hij op zoek naar iemand die hem en Frankrijk leiding en richting kan geven. Ook hij denkt deze man gevonden te hebben in Boulanger. Zowel Roemerspacher als Saint-Phlin representeren mijns inziens elk een ander onderdeel van Barrès omstreeks 1900. Roemerspacher is degene die Barrès' visie op de rol van Boulanger en het boulangisme weergeeft. (Een verdere analyse hiervan volgt in het volgende hoofdstuk.) Saint-Phlin is de spreekbuis voor de lessen van *La Terre et les Morts*.

Renaudin, Suret-Lefort, Mouchefrin, Racadot en Bouteiller

Renaudin, Suret-Lefort, Mouchefrin en Racadot zijn het voorbeeld van wat er met je kan gebeuren als de wortels met de geboortegrond verbroken zijn. Bouteiller is toegevoegd om het parlementarisme te illustreren.

Renaudin heeft het boulangisme in zijn bloed zitten en het geeft hem richting in zijn leven. Het brengt hem op een rechter pad dan het geval was in *Les Déracinés*. Als journalist schrijft hij artikelen over Boulanger ten tijde van diens ministerschap. Hij is geleid door erkenning die hij van Boulanger krijgt en voelt zich persoonlijk betrokken bij wat er met hem gebeurt. Daarom zweept hij de menigte op bij het *Gare de Lyon*. Hij is een blind aanhanger 'avec les sentiments mêlés d'un chien qui court à son maître, d'un vieux soldat quand le drapeau chancelle et d'un pauvre qui voit une pièce d'or'.¹¹² Hongerig naar verandering, vurig, brutaal en gericht op zijn eigenbelang doet hij zich graag belangrijker voor dan hij is. In zijn devotie voor Boulanger haalt hij in zijn artikelen mensen door het slijk en brengt ze in diskrediet zodat Boulanger er beter uitkomt. Hij heeft de neiging om de waarheid op te rekken. Wanneer hij zijn baan als boulangistische verslaggever kwijtraakt, troggelt hij (voor verleende diensten) 500 francs per maand af van Boulanger, ondanks het feit dat hij op de hoogte is van diens geldnood. Hij is natuurlijkerwijs wreed en agressief in zijn handelen, voert een smaadcampagne tegen tegenkandidaten van Boulanger in Parijs en wanneer hij zelf kandidaat is vraagt hij steeds om meer geld voor zijn campagne. Uiteindelijk wordt hij verkozen tot boulangistische afgevaardigde, maar net als bij Sturel het geval was ligt deze rol hem niet. Aan het eind van het boek besluit hij om een artikel over de geschiedenis van het boulangisme te schrijven. Boulanger wil hem daarover niet te woord staan, maar Renaudin blijft aandringen want na drie jaar trouwe dienst verwacht hij een tegenprestatie. Het uiteindelijke artikel zet een negatief beeld neer van het boulangisme om sensatie op te wekken, maar hierdoor wordt Renaudin door zijn eigen kringen Judas genoemd en beschimpt. Hij komt erachter dat geld en eigenbelang minder waard zijn dan respect en erkenning.

Suret-Lefort is een berekenend advocaat, hetgeen hem voor Barrès direct een verachtelijke persoon maakt. Als gewiekste opportunist wacht hij af welke partij uiteindelijk boven komt drijven:

¹¹² Ibidem, 67.

die van Boulanger of die van de radicalen. Hij is niet onder de indruk van Boulanger als militair, maar vindt hem als politiek figuur wel interessant. Ook is hij bewonderaar van Bouteiller en gaat hij weer bij hem in de leer. Het boulangisme zit hem niet in het bloed zoals bij Sturel en Renaudin. Hij is bewonderenswaardig onbeschaamd en gebiedend. Hij belooft potentiële stemmers dingen die hij niet waar kan maken zoals persoonlijke erkenning door Boulanger. Hij praat mensen naar de mond om zijn eigen doel te bereiken. Hij doet zich een tijd voor als boulangist, maar als Boulanger afziet van de staatsgreep stapt hij over naar de radicale partij. Uiteindelijk wordt hij gekozen tot radicale afgevaardigde in Meuse. Om aan te geven dat hij nooit een echte boulangist is geweest zegt hij: 'Je persiste à croire que, nous autres radicaux, nous devons utiliser sa popularité et qu'en le lâchant Clemenceau nous a diminués. Mais enfin il a été rejeté aux aventuriers'.¹¹³

Mouchefrin, de handlanger van de moordenaar Racadot, is een onruststoker. Hij waait met alle winden mee, zolang hem dat iets positiefs kan brengen. Hij werkt voor de hoogste bidder en wil graag bloed zien. Bij het *Gare de Lyon* zweept hij de menigte op om naar het Élysée te gaan om de macht te grijpen. Niet per se omdat hij dat zelf wil, maar omdat hij geniet van de chaos. De sfeer wordt altijd grimmiger wanneer hij en zijn kornuiten op het toneel verschijnen. Hij eet van twee walletjes: hij stuurt een brief naar Bouteiller waarin hij met bewijs komt voor de maatregelen die Boulanger heeft genomen tegen Constans. Dit zal uiteindelijk tot Bouteillers sterke maatregelen tegen Boulanger leiden. Hij doet het uit toewijding aan Bouteiller en de republiek. Toch heeft hij zich ook kandidaat gesteld voor het boulangisme. Het is hem dan vooral om het geld te doen dat hij tijdens zijn campagne in zijn eigen zak steekt.

Racadot komt slechts summier aan de orde in het boek, namelijk wanneer Saint-Phlin en Sturel – op reis in Elzas en Lotharingen – door zijn geboortestreek reizen. Hij komt uit een industrieel gebied met door hun zware werk versleten arbeiders. Hun leven is aangetast door de industrie en dat geven ze door aan hun kinderen. 'Cette dure discipline; il la portait héréditairement en lui'.¹¹⁴ Om zich in een dergelijke omgeving staande te houden mat Racadot zich een harde mentaliteit aan. Toen hij naar Parijs ging, had hij nog steeds die levenshouding, terwijl die daar niet meer nodig was. 'Il meurt victime d'un romanque grossier qui s'est surajouté à sa nature'.¹¹⁵ Hij is daarmee het slachtoffer geworden van zijn eigen erfenis.

Bouteiller is nog onderdeel van de oude aristocratische elite en is overtuigd van zijn eigen wereldbeeld. Hij is kortzichtig, intelligent, pragmatisch en een rasparlementarist: '(Il) tiendra le parlementarisme pour une façade derrière laquelle il faut installer une dictature occulte'.¹¹⁶ Hij heeft geen grote ideologische plannen voor Frankrijk en is alleen met de realiteit bezig. Hij haat het boulangisme en staat lijnrecht tegenover Boulanger. Volgens Barrès komt dat omdat de beide mannen een andere fysiologie hebben: 'l'un forte bête de proie, l'autre avide de plaire'.¹¹⁷ Bouteiller heeft zoveel minachting voor Boulanger dat hij een anti-boulangistische beweging opzet om hem tegen te werken. In de Assemblée werkt hij mee aan de voorbereidingen van het Panamaproject, maar hij is niet tevreden over de voortgang. Hij had namelijk veel van het project verwacht en

¹¹³ Ibidem, 443.

¹¹⁴ Ibidem, 316.

¹¹⁵ Ibidem, 316.

¹¹⁶ Ibidem, 186.

¹¹⁷ Ibidem, 186.

hoopte dat het weer prestige naar Frankrijk zou brengen. Bezorgd over een mogelijk schandaal gaat hij op zoek naar aanleidingen voor het uitblijven van resultaat. Hierin zit een opstapje naar het volgende boek *Leurs Figures*, waarin het Panamaschandaal centraal staat.

Overige elementen van *La Terre et les Morts* in *L'Appel au soldat*

Het hoofdstuk 'La Vallée de la Moselle' is eigenlijk een samenvatting van wat Barrès in zijn speech *La Terre et les Morts* naar voren bracht: het heeft alle componenten van de aarde en de doden, het gevaar van invloeden van buitenaf en het regionaal nationalisme in Lotharingen. Het is meteen duidelijk dat het om een ander type hoofdstuk gaat dan in de rest van het boek te vinden te zijn, want het heeft een ondertitel ('Sturel et Saint-Phlin recherchent leurs racines nationales')¹¹⁸ en twee quotes, zoals vaak aan het begin van een boek gevonden kunnen worden. Deze quotes - van Goethe en Malebranche - gaan over het belang van de indruk die ouders op hun kinderen achterlaten. De sfeer in het hoofdstuk is ook anders dan in de rest van het boek. Door de uitgebreide en zelfs lyrische beschrijvingen van de natuur vertraagt de verhaallijn, ook omdat Saint-Phlin Sturel - en daarmee de lezer - uitvoerig over de geschiedenis van Lotharingen vertelt.

Het gevaar van buitenlandse invloeden wordt geïllustreerd aan de hand het bezoek van Saint-Phlin en Sturel aan Metz. Hier zien ze met eigen ogen hoe de Franse identiteit door de Duitsers wordt onderdrukt. Hoe deze echter ook hun best doen, het lukt ze niet om de Franse wortels van de geannexeerde bewoners door te snijden. Zij mogen hun taal niet meer spreken, maar doen dat wel stiekem met elkaar. De jongemannen ontmoeten een fietsenmaker en terwijl ze met hem in het Frans praten 'on ne pensait rien qu'à la France, présente tout entière dans la langue des vaincus, langue du passé, des souvenirs, de ceux qu'on aime'.¹¹⁹ De kinderen van de overheerste Fransen vormen een kwetsbare groep: zij zullen de Franse taal niet meer leren, waardoor een deel van hun keten met het verleden verbroken zal worden. Daarom is het van belang dat de geannexeerde gebieden zo snel mogelijk weer bij Frankrijk gevoegd worden. Door hun bezoek aan Metz en andere bezette gebieden hebben Saint-Phlin en Sturel geleerd dat 'une nation est un territoire où les hommes possèdent en commun des souvenirs, des mœurs, un idéal héréditaire. Si elle ne maintient pas son idéal (...) elle va cesser de persévérer dans son existence propre et n'a plus qu'à se fondre avec le peuple étranger qu'elle accepte pour centre'.¹²⁰ Hier waarschuwt Barrès dat een buitenlandse invloed grote negatieve gevolgen kan hebben voor een binding met *La Terre et les Morts*. Daarom moet Frankrijk zich ontdoen van haar buitenlandse elementen, want alleen dan kan iedereen zijn wortels vinden en door een gezamenlijke geschiedenis een eensgezind Frankrijk vormen.

Het regionale nationalisme dat in Lotharingen geschetst wordt komt ook overeen met het beeld uit *La Terre et les Morts* en later *Scènes et Doctrines du Nationalisme*. Het lijkt erop dat Barrès zijn analyse van Lotharingen in zowel *La Terre et les Morts* als *L'Appel au soldat* later heeft gebruikt in zijn *Scènes et Doctrines du Nationalisme*. Er is een vrij specifieke analyse over het Lotharingse dialect. Een dialect zegt door het type woorden veel over een groep, over hun dagelijks leven en wat voor hen belangrijk is. Het Lotharingse dialect bevat veel specifieke woorden voor een klein onderdeel van

¹¹⁸ Ibidem, 260.

¹¹⁹ Ibidem, 333.

¹²⁰ Ibidem, 392.

iets zoals *ettamont*, het eerste sneetje dat van een brood gesneden wordt en *breuson*, het magere gedeelte van spek. Het dialect laat zien dat de Lotharingers hechten aan details.

Lotharingen heeft een *esprit radical* en is daarmee de minst conservatieve populatie van Frankrijk. De streek heeft niet het makkelijk gehad omdat zij sinds de tiende eeuw het onderwerp was van conflict tussen Frankrijk en Duitsland en daardoor hebben deze landen Lotharingen nooit zijn eigen organische leven laten leven.¹²¹ Het werd altijd op een bepaalde manier opgelegd en daardoor is de *esprit radical* ontstaan. Sturel vraagt zich af hoe je de *énergie*, zoals die in Lotharingen, kunt verenigen met die van Parijs om zo een nationaal bewustzijn te combineren en te creëren. Saint-Phlin antwoordt dat dat heel lang duurt, wat geen probleem is omdat ervaringen en gewoontes erfelijk overdraagbaar zijn. Hoe sterker de wortels van de mensen zijn, hoe sterker de *énergie* wordt. Als die wortels langzaam met elkaar verbonden worden, wordt de *énergie* dat ook. De verschillende streken moeten gezamenlijke aanknopingspunten vinden in hun geschiedenis en *énergie*.¹²² Een dergelijke toenadering en begrip voor de ander wordt geïllustreerd door het appreciatie die Sturel en Saint-Phlin aan het eind van hun reis voor elkaar hebben gekregen. Ze begrijpen elkaar en zien dat ze verschillend zijn, maar wel gezamenlijke wortels hebben.

Het is duidelijk dat *L'Appel au soldat* door Barrès wordt ingezet om zijn nationalistische doctrine over te brengen. Het bevat alle elementen van een *roman à thèse* en kan dus ook als zodanig bestempeld worden. Door middel van de vertelwijze, de personages en het verhaal (in het bijzonder het hoofdstuk 'La Vallée de la Moselle') brengt Barrès alle elementen van *La Terre et les Morts* over aan de lezer.

¹²¹ Ibidem, 292.

¹²² Ibidem, 315.

De betekenis van het boulangisme in *L'Appel au soldat*

Barrès' visie op het boulangisme, neergelegd in *L'Appel au soldat*, schrijft hij tien jaar na de dood van Boulanger. In die tijd heeft hij een enorme ontwikkeling doorgemaakt en daarom is het interessant om te bekijken hoe zijn nationalisme de betekenis van het boulangisme en Boulanger heeft veranderd in *L'Appel au soldat*. In het voorwoord geeft Barrès aan dat het boulangisme gezien moet worden als 'une étape dans la série des efforts qu'une nation, dénaturée par les intrigues de l'étranger, tente pour retrouver sa véritable direction'.¹²³ Deze *véritable direction* is gericht op het vinden van *la France éternelle* door middel van *La Terre et les Morts*. Als iedereen zijn regionale wortels vindt en zijn *énergie nationale* zal dit zich uitbreiden zotot Frankrijk één geheel kan worden. De uitspraak uit het voorwoord komt letterlijk terug in het hoofdstuk 'La Vallée de la Moselle' als een inzicht dat Sturel en Saint-Phlin aan het eind van hun reis door Lotharingen hebben gekregen.¹²⁴ Het boulangisme was een stap in de goede richting van het vinden van *la France éternelle* en maakte de weg vrij voor Barrès' *La Terre et les Morts*.

De missie die Sturel en Saint-Phlin zien - de noodzaak om de geannexeerde delen van Elzas en Lotharingen terug te halen om de nationale eenheid te creëren - wordt niet door het boulangisme van Boulanger gerealiseerd. In de jaren tachtig speelde het thuisbrengen van Elzas en Lotharingen geen rol in het boulangistische politieke programma. De reden dat het in *L'Appel au soldat* wel centraal staat is dat Barrès' herinneringen aan de nederlaag aan 1870 versterkt naar boven komen door de toenemende invloed van de *revanche* rond 1900. De invloed van de nederlaag wordt overdreven. Zo schrijft Barrès dat Frankrijk droomde over het terugkrijgen van Straatsburg en Metz¹²⁵, maar dat was niet wat een groot deel van het volk tijdens Boulanger in hun greep hield. Het is niet erg dat de opdracht niet volbracht is want Sturel ziet dat er andere manieren zijn om er te komen: 'Boulanger n'est qu'un incident. Nous retrouverons d'autres boulangismes'.¹²⁶ Een van de andere boulangismes zal die van Barrès zelf zijn, die later overgaat in zijn nationalisme. De toekomst voor een nieuw boulangisme ziet Barrès in het toepassen van *La Terre et les Morts*: 'la force du boulangisme sera de s'appuyer sur les concepts ancestraux, les sentiments héréditaires, sur la conscience nationale'.¹²⁷

Beeld van Boulanger

Het beeld dat Barrès schetst is dat van een zeer charismatische man met een zachte natuur die eigenlijk te rechtschapen is voor de politiek, omdat hij altijd het juiste wil doen. Hij legt nadruk op Boulangers aanleg om op een hartelijke, zelfverzekerde manier grote menigtes te kunnen bereiken, iets wat overgebleven is uit zijn tijd in het leger. Hij is een lange man met een blonde snor en baard, met een priemende maar toch zachte blik en blauwe ogen, waardoor iedereen zich bij hem op zijn gemak voelt. Hij is optimistisch, eerlijk en een tikje naïef. Boulanger houdt stevig aan zijn principes vast en door zijn integere karakter weigert hij om illegale paden in te slaan.

¹²³ Ibidem, IX.

¹²⁴ Ibidem, 390.

¹²⁵ Ibidem, 52.

¹²⁶ Ibidem, 405.

¹²⁷ Ibidem, 314.

Zijn immense populariteit leidde tot een cultus rond hem: die van *le Général Revanche*. Barrès was zich in zijn boulangistische tijd al bewust van het belang van de mythe rondom Boulanger om de beweging in leven te houden en hij ziet hierin parallellen met het verleden. Het Franse volk schaart zich graag achter een sterke leider, zoals het geval was bij Napoleon I en Napoleon III en bekende militairen zoals generaal Ferdinand Foch: '[Les Français] ne peuvent rien éprouver sans l'incarner dans un homme'.¹²⁸ Ook was Barrès van mening dat principes niets betekenen als ze niet gedragen worden door een sterke persoonlijkheid die mensen kan verenigen. Tijdens Boulanger had hij gemerkt dat een oproep tot politieke actie geen zin heeft wanneer een ideologische basis ontbreekt om deze te kunnen onderbouwen en daarmee mensen voor jouw zaak te winnen. Een goede filosofie is nodig om een einddoel te formuleren dat de verschillende partijen aan elkaar verbindt.¹²⁹ Dit is volgens Barrès de drijvende kracht die de *énergie nationale* kan aanzwengelen, wat tot dan toe miste in het boulangisme.

De *culte du chef* die ontstaat is een vruchtbare bodem voor nationale gevoelens, maar heeft negatieve gevolgen voor de autonomie van de *chef*. Roemerspacher beschrijft het als volgt: 'ce qui caractérise et actionne les héros populaires, c'est, bien plus que leur volonté propre, l'image que se fait d'eux le peuple'.¹³⁰ De verteller geeft hem gelijk en gaat verder: 'Les traits naturels de Boulanger ne comptaient plus; par la force du désir des masses, il venait de subir une transformation. (...) tous les politiques comprenaient que son emploi était de reconstituer l'unité de sentiment'.¹³¹ Boulanger heeft geen keus meer in hoe hij wordt gezien door een deel van het volk. Hij moet aan de verwachtingen voldoen om de natie *unité de sentiment* te geven waardoor ze een nationale eenheid kan worden. Zijn politieke programma is minder belangrijk, want het is zijn persoon die geloof en vertrouwen geeft. Zijn aanwezigheid raakt en verwarmt de harten van vele Fransen. 'On veut lui remettre le pouvoir, parce qu'on a confiance qu'en toute circonstance il sentira comme la nation'.¹³² Dit hogere doel wat aan Boulanger werd toegedicht was niet zijn fout. Hij kon er niets aan doen dat een deel van het volk hem als een symbool voor de natie zag. Hun verwachtingen stegen boven hem uit en hij kon deze niet waarmaken. In de onrealistische verwachtingen van een gedeelte van de bevolking ligt een deel van zijn falen als leider.

Hoewel het boulangisme Frankrijk misschien niet tot een eenheid heeft gemaakt, heeft het wel een positieve invloed gehad op het gevoel van eenheid en de *esprit national* in dit land. Boulanger wordt beschreven als 'un grand drapeau vivant'¹³³, waaronder de Fransen zich konden verenigen met één doel. Mensen die eerst niemand hadden om voor hen te strijden tegen de ongelijkheid en tegen Duitsland hebben nu Boulanger. Deze mensen zouden anders niet met politiek bezig zijn geweest, maar omdat Boulanger hen aansprak bereikte het boulangistische programma ook hen. Door de grote rol van het antiparlementarisme hierin was dit programma zeer geschikt om anarchistische gevoelens los te maken bij de mensen, met hun patriottische generaal als middelpunt waar hun *esprit national* zich omheen verzamelde.¹³⁴ Een groot deel van het volk kwam samen onder

¹²⁸ Ibidem, 53.

¹²⁹ M. Barrès, 'Conversation de Goblet et de Jaurès', *La Cocarde* 12 september 1894.

¹³⁰ Barrès, *L'Appel au soldat*, 58.

¹³¹ Ibidem, 58.

¹³² Ibidem, 181.

¹³³ Ibidem, 153.

¹³⁴ Ibidem, 201.

generaal Boulanger. In de meest uiteenlopende regio's gaven mensen uitdrukking aan hun *esprit national* door op Boulanger te stemmen. Hoewel Boulangers aanhangers verschillende achtergronden hadden, 'tous se conserve l'unité psychologique du boulangisme: l'élan. Une longue hérédité s'émeut dans leurs cœurs'.¹³⁵ Door deze overgedragen bezieling, die in de Franse ziel zit, maakten ze onderdeel uit van dezelfde groep en konden ze gezamenlijke punten zoeken om hun wortels te verbinden om zo naar *la France éternelle* toe te werken.

Symboliek in titel en einde

De titel vat de rol van Boulanger samen: de roep om de soldaat. De Franse bevolking heeft iemand nodig die voor hen opstaat en hen beschermt. Als *le Général Revanche* doet Boulanger precies dat en neemt hij de rol van beschermer van de republiek aan, wat versterkt wordt door zijn militaire achtergrond. Hij vecht als nationale soldaat tegen de invloed en dreiging van Duitsland en tegen het eigenbelang van de parlementaristen. Boulanger ziet zichzelf als een strijder met als taak Frankrijk te bevrijden van het parlementaire systeem. Wanneer Boulanger in het restaurant Durand besluit om de staatsgreep niet uit te voeren, roept de menigte buiten letterlijk om hun soldaat ('*cris obstinés, appels au soldat*'¹³⁶). De cultus die om Boulanger werd gevormd als beschermer van de republiek zie je hierin terug.

Aan het eind van het boek is deze roep om de soldaat verstomd. Een verslagen en verbannen Boulanger vraagt aan Sturel 'mais suis-je encore un soldat?'¹³⁷ De vraag wordt niet door Sturel beantwoord, maar zijn aantrekkingskracht is verdwenen en de mensen wenden zich niet meer tot hem om het land te beschermen. Ze hebben hem niet meer nodig en daarom is hij geen soldaat van de Republiek meer.

Het einde van Boulanger is een symbolisch einde voor zijn beweging. Sturel leerde in Lotharingen dat naties en individuen alleen verslagen zijn wanneer ze zich verslagen verklaren en alleen sterven wanneer zij niet meer willen leven. Boulanger heeft opgegeven en daarom zal hij sterven en met hem sterft zijn boulangisme. Toch is dit niet het einde. Op de laatste bladzijde van het boek vindt de volgende conversatie plaats tussen Saint-Phlin en Sturel: "Tout est donc fini", dit Saint-Phlin. "Ou bien tout commence", répliqua Sturel'.¹³⁸ Dit is een opmerkelijke uitspraak die vervolgens niet wordt toegelicht. Hoewel de leider dood is ziet Sturel nog een toekomst voor Frankrijk en het boulangisme. Dit kan worden opgevat als een verdere illustratie van het boulangisme als fase in het verspreiden van het nationalisme, wat tot *la France éternelle* zal leiden.

Gebeurtenissen en hun interpretatie

De wortels die nodig zijn voor *la France éternelle* kunnen onder andere gevonden worden door een versterking van de *énergie nationale*. Deze wordt op haar beurt weer aangewakkerd door de *fièvre*. Deze *fièvre* is overal in het boek aanwezig. Barrès laat in het boek doorlopend zien dat Boulanger verantwoordelijk is voor het opwekken van de *fièvre* die tot die *énergie* moeten leiden. Hij verbindt dit aan een viertal gebeurtenissen in Boulangers carrière waardoor zijn populariteit groeide en de

¹³⁵ Ibidem, 124.

¹³⁶ Ibidem, 207.

¹³⁷ Ibidem, 525.

¹³⁸ Ibidem, 542.

mensen bij elkaar kwamen. 'Un fièvre profonde (...) s'est enrichie rapidement sous nos yeux de caractères circonstanciels'.¹³⁹

Een mijnstaking in Decazeville in januari 1886 liep uit de hand en het leger werd erop afgestuurd om de orde te herstellen. Dit leidde op 13 maart tot Kamervragen, waarbij zorgen werden geuit over het ontbreken van hulp voor de stakers en over de plannen van het leger. In antwoord op deze vragen hield Boulanger een toespraak, waarin hij benadrukte dat er slechts orde werd gehouden en dat hij er persoonlijk voor in stond dat er geen conflicten zouden uitbreken tussen de mijnwerkers en het leger. In zijn speech deed hij een tekenende uitspraak: 'peut-être, à l'heure où je parle, chaque soldat partage-t-il avec un mineur sa soupe et sa ration de pain'.¹⁴⁰ De dag dat hij dit statement maakte bracht hij het hele land in beroering van de nationale geest. Hij raakte een gevoelige snaar bij de Fransen. 'il apparut que ce jour-là le général Boulanger avait parlé en français'.¹⁴¹ Hij spreekt hier met 'la générosité, la netteté, la cordialité du Français'¹⁴² en niet met de wollige taal van de politici die velen niet begrijpen. Door het menselijke beeld wat hij creëert en waarin iedereen zich herkent bereikt en raakt hij velen. Er gaat een gevoel van broederschap uit van zijn boodschap, een van de fundamentele waarden van de Franse Revolutie en daarom zegt Barrès dat hij hier 'Frans spreekt'. Het heeft dan ook een gevoel van broederschap tot gevolg bij de mensen die het horen en die erdoor geraakt zijn. Voor dit optreden was hij vooral bekend binnen het leger, maar hierdoor groeit zijn bekendheid en wakkert hij voor het eerst de *fièvre* aan.

De Schnaebelé affaire in april 1887 liet de gemoederen tussen Frankrijk en Duitsland zo hoog oplopen op dat een oorlog een bijna onvermijdelijk feit leek. Volgens Barrès had Frankrijk sinds 1871 niet meer een dergelijke crisis gekend.¹⁴³ In het boek beschrijft hij dit als één van de grootste momenten voor het creëren van een *pensée nationale* omdat het nationaal bewustzijn wakker geschud wordt tegenover het vijandige Duitse Keizerrijk.¹⁴⁴ De kranten uit die tijd berichtten echter niet over een crisis van enorme proporties. Uiteraard was de Schnaebelé affaire onderdeel van het nieuws, maar de impact ervan is overdreven in *L'Appel au soldat*. Het belang is vergroot omdat Barrès schrijft dat tussen de arrestatie en de vrijlating van Schnaebele de *âme nationale* ontstaat.¹⁴⁵ Dit is een onderdeel van de *énergie nationale* die zo belangrijk is voor de eenheid in Frankrijk. Hij dicht aan deze gebeurtenis meer waarde toe dan ze had door het als katalysator van de *énergie nationale* te gebruiken.

Deze affaire is ook bepalend voor het beeld van Boulanger in Duitsland en Frankrijk. Mede hierdoor krijgt hij zijn bijnaam *le Général Revanche* die hem veel populariteit oplevert. Hoewel niet het hele volk er daadwerkelijk zo over dacht, lijkt de tekst te impliceren dat hij bij iedereen populair was. Doordat hij de angst voor Duitsland wegnam voelde een deel van het volk zich voor het eerst serieus genomen door een politicus. Daarbij was hij een militair en geen stoffige staatsman uit een

¹³⁹ Ibidem, 112.

¹⁴⁰ *Journal officiel de la République française. Débats parlementaire. Chambre des députés. Séance du samedi 13 Mars*, 411

¹⁴¹ Barrès, *L'Appel au soldat*, 45.

¹⁴² Ibidem, 46.

¹⁴³ Ibidem, 50.

¹⁴⁴ Ibidem, 44.

¹⁴⁵ Ibidem, 51.

vooraanstaande familie die niet verder kijkt dan zijn eigen achtertuin. Het contrast tussen Boulanger en stoffige politici wordt geïllustreerd in een vergelijking tussen Grévy en Boulanger waarbij Grévy is de zwakke saaie politicus is tegenover Boulanger als de held van het volk.

Op 14 juli 1886 werd er traditiegetrouw een parade gehouden om de val van de Bastille tijdens de Franse Revolutie te herdenken. Deze datum was sinds 1880 de nationale feestdag en werd altijd vrij sober gevierd met een kleine militaire parade. Boulanger veranderde dat in een grootschalig evenement: hij riep eenheden uit het hele land bijeen voor een grote parade in het centrum van Parijs, waarbij hij zelf voorop reed op zijn enorme nieuwe oorlogspaard, in een kostuum dat speciaal voor de gelegenheid gemaakt was. Met zijn lengte, blauwe ogen en blonde baard werd hij door veel toeschouwers beschouwd als een heldenfiguur. Dit beeld bleef hangen bij de mensen en ze kregen vertrouwen in het leger dat werd aangevoerd door een man van het volk: 'La France le conçoit comme le soldat au service de la République et peut-être l'accepte protecteur de la République.'¹⁴⁶ Door dit grote spektakel 'saurait il bien la [l'âme national] multiplier : il convoquerait nos réserves d'énergie'.¹⁴⁷ Het heldenbeeld leefde voort in de verbeelding van tekenaars, journalisten en cafébezoekers die elke gelegenheid aangrepen om het lied *En revenant de la revue* te zingen. Dit lied was speciaal voor dit evenement geschreven door de zanger Paulus en ging over het bewonderen van de militaire parade met Boulanger aan het hoofd.¹⁴⁸

In 1887 werd Boulanger overgeplaatst als divisiecommandant naar de provinciale legerpost in Clermont-Ferrand, maar deze overplaatsing ging niet zonder slag of stoot. Het was niet Boulanger maar zijn aanhangers die zijn vertrek belemmerden. Een enorme manifestatie was het gevolg: zo'n 10 000 man hadden zich verzameld bij het *Hôtel du Louvre*, de plek waar Boulanger verbleef en volgden hem naar het *Gare de Lyon*, waar hun aantal inmiddels op was gelopen tot circa 20 000. De menigte was in een soort van trance en deed er alles aan om Boulanger in Parijs te houden: 'C'est Boulanger qu'il nous faut! Il ne partira pas!'¹⁴⁹ Er werd zelfs opgeroepen om naar het Élysée te gaan. Het station was het toneel van blinde liefde voor en de hoop op Boulanger als redder, maar generaal wilde koste wat het kost weggaan en bleef in de trein zitten. Aanhangers klommen zelfs op de locomotief en gingen op de rails liggen. Uiteindelijk vertrok de trein twee en een half uur later dan gepland. De verhalen over wat er gebeurd was op het station begonnen meteen rond te zingen en kweekten meer aanhang voor Boulanger. Barrès zegt dat Boulanger geen actie ondernam in de trein omdat hij slechts deed wat hem was opgedragen als militair. Hij is 'toujours à la disposition du parti radical et que l'opinion continue à réclamer. A cette date, le général Boulanger n'est pas boulangiste'.¹⁵⁰ Hij heeft zich nog niet helemaal losgemaakt van het parlementaire systeem.

In de scène die Barrès schetst wordt het enthousiasme van Boulangers aanhangers verklaard door een natuurlijke liefde voor een grote leider, wat in hun nationale onderbewustzijn zit. Deze gevoelens zijn 'hérités des ancêtres'.¹⁵¹ Boulanger wordt gezien als een universele oplossing voor alle

¹⁴⁶ Ibidem, 53.

¹⁴⁷ Ibidem, 54.

¹⁴⁸ Irvine, *The Boulanger Affair Reconsidered. Royalism, Boulangism, and the Origins of the Radical Right in France*, 36.

¹⁴⁹ Barrès, *L'Appel au soldat*, 68.

¹⁵⁰ Ibidem, 94.

¹⁵¹ Ibidem, 66.

problemen. Barrès vindt dit te kortzichtig : ‘L’imagination populaire simplifie les conditions du monde réel; elle suppose que, pour faire son bonheur, il suffit d’un homme de bonne volonté’.¹⁵² Deze grote manifestatie ging dus niet alleen om Boulanger zelf, maar om waar hij voor stond. De menigte vindt het geen vreemde gedachte dat hij de macht zal grijpen, Metz en Straatsburg teruggeeft aan Frankrijk, de kleine man gelukkig maakt en Frankrijk weer glorie brengt. Ze verwachten dit zelfs van hem en zien Boulangers omstandigheden niet voor wat ze zijn: ‘elles ne figurent que, sans argent, sans intrigue, par son noble mérite tout pur, leur grand ami peut revenir de Clermont, confondre ses adversaires et saisir le pouvoir. D’ailleurs, elles ne lui passeraient pas les moyens d’une telle entreprise ; elles veulent qu’il triomphe légalement’.¹⁵³ Op dit punt deelt Boulanger dezelfde naïviteit van een deel van het volk dankzij de positieve woorden van de mensen om hem heen, wat Barrès een ‘fatuité inquiétante’ vindt.¹⁵⁴ Hij kent de geschiedenis van de derde republiek niet en begrijpt daarom ook niet hoe hij zijn populariteit verkregen heeft. Hij ziet niet dat de republiek na een periode van instabiliteit ten langen leste een vorm van autoriteit vanuit de regering nodig heeft, iemand die er voor hen allemaal is.

Een van de belangrijkste momenten in Boulangers carrière is zijn niet gerealiseerde staatsgreep. Het hoofdstuk waarin dit plaatsvindt heet *Le point culminant* en dat is niet voor niets. Deze titel impliceert dat het vanaf hier alleen maar naar beneden gaat. Barrès schrijft deze geschiedenis als een gemiste kans in unieke omstandigheden. In januari 1889 hadden echter hij noch de rest van het entourage het idee dat Boulanger een grote mogelijkheid liet liggen of dat er een andere keuze gemaakt had moeten worden. Tien jaar later ligt dit in *L’Appel au soldat* echter heel anders. Déroulède zegt tegen Boulanger dat ‘vous êtes arrivé au point d’intersection, au sommet, mon Général !’¹⁵⁵ Dit is duidelijk retrospectief geschreven, omdat het in die tijd nog niet bekend was waar Boulangers carrière heen zou gaan, dus kon er geen sprake zijn van een kruising. De uitzinnige menigte buiten het restaurant roept om hun soldaat (*appels au soldat*), maar actie van Boulanger blijft uit. Hij twijfelt er niet aan om geen actie te ondernemen, omdat hij over zes maanden de macht legaal zal verkrijgen in de verkiezingen. Barrès schrijft dat hij er de kracht niet voor heeft: ‘le général Boulanger manque d’une foi boulangiste qui se substitue dans sa conscience à l’évangile dont vit le parlementarisme.’ Op het moment dat hij dit besluit neemt, heeft hij het doodvonnis van het boulangisme getekend. Dit wordt geïllustreerd door Thiébaud die zegt: ‘Depuis cinq minutes, le boulangisme est en baisse’.¹⁵⁶ Voor de parlementaristen is dit het moment waarop ze Boulanger niet meer hoeven te vrezen en de aanval op hem is geopend. Dit wordt uitgesproken door Constans en baron De Nelles. ‘Il [baron De Nelles] avait rencontré M. Constans, qui lui avait dit : “E finita la comedia”. “Il fallait lancer cette canaille, fructidoriser” répétait Nelles (...) “Nous sortir de l’incertitude”’.¹⁵⁷

De coup wordt door Barrès neergezet als een mogelijke staatsgreep die heel dichtbij was, maar afgaande op de media uit die tijd was er echter geen grote opschudding. Geen enkele krant

¹⁵² Ibidem, 69.

¹⁵³ Ibidem, 91.

¹⁵⁴ Ibidem, 92.

¹⁵⁵ Ibidem, 208.

¹⁵⁶ Ibidem, 212.

¹⁵⁷ Ibidem, 214.

publiceerde over 100 000 man buiten het restaurant; de groep was vele male kleiner en ze schreeuwden niet om het Élysée. In een dagboek van ooggetuige Romain Rolland stond zelfs dat Déroulède aan de meute had gevraagd om weg te gaan.¹⁵⁸ Ook werd de datum van 27 januari niet genoemd in een proces tegen Boulanger en zijn aanhangers later dat jaar, waarin ze beschuldigd werden van een complot tegen de staat. Als er inderdaad een grote dreiging was geweest, zou dat een van de bewijsstukken in het proces geweest zijn. De legende van de *coup manqué* kwam pas tot leven na het verlies van de nationale verkiezingen in 1889 als een verklaring voor het tegenvallende succes.

Gelijk gebleven elementen

Ondanks de nadruk op het feit dat het boulangisme bedoeld was om de *fièvre* te versterken, zijn er ook een aantal elementen uit het boulangistische programma die terugkomen in het boek. Het gaat hier voornamelijk over het accent op het antiparlementarisme. De grondwets hervorming wordt ook genoemd, maar komt niet zo uitgebreid aan de orde. Deze onderdelen van het boulangistische programma hebben geen nieuwe betekenis gekregen onder de invloed van Barrès' nationalisme.

Het parlementarisme wordt door Barrès omschreven als een anonieme macht met duizend verwisselbare hoofden, als een soort mythisch monster waartegen gestreden moet worden, omdat iedere afgevaardigde denkt aan zijn eigen hachje en niet aan dat van het land.¹⁵⁹ De verteller noemt het parlementarisme 'un poison du cerveau comme l'alcoolisme, le saturnisme, la syphilis, et que, dans les verbalismes et la vacuité de ce régime, tout Français s'intoxique'.¹⁶⁰ Boulanger moest een einde maken aan het parlementarisme. Hoewel hij zich er eerst nog niet bewust van was leert Naquet hem dat het parlementarisme slecht is voor het land. Het feit dat hij een periode onderdeel was van het systeem is zelfs positief: 'la phase parlementaire, très courte chez Boulanger, lui aura été une espèce de maladie bienfaisante d'où il sort plus national. (...) il s'épure et rejette le joug de ces coteries qui n'ont rien fait pour relever la France'.¹⁶¹ Boulanger ziet zichzelf als degene die Frankrijk zal verlossen van het parlementarisme.

De grondwetskwesie komt ook terug in *L'appel soldat*. De nadruk ligt op de slechte staat waarin de hedendaagse grondwet Frankrijk heeft gebracht. Frankrijk is gegeven aan een regerende klasse en door een grondwetsverandering moet Frankrijk weer van de Fransen worden.¹⁶² Dit is overeenkomstig de artikelen van Barrès en de campagne van de boulangisten uit die tijd. De grondwetswijziging was een van de belangrijkste punten die de boulangisten op hun politieke agenda hadden staan.

Kritiek

De kritiek van de personages - met name Roemerspacher -, de verteller en daarmee Barrès zijn voornamelijk tegen Boulanger gericht. Roemerspacher is de grootste criticus van Boulanger in het boek. Boulanger is niet de persoon om de *énergie nationale* die Roemerspacher zo belangrijk vindt in goede banen te leiden. Uit zijn uitspraken en inzichten valt af te leiden dat Roemerspachers visie op

¹⁵⁸ R. Rolland, *Le cloître de la rue d'Ulm* (Parijs 1952) 273.

¹⁵⁹ Barrès, *L'Appel au soldat*, 137.

¹⁶⁰ Ibidem, 104.

¹⁶¹ Ibidem, 109.

¹⁶² Ibidem, 138.

het boulangisme eigenlijk Barrès' analyse van het boulangisme is anno 1900. Het boulangisme an sich was geen verkeerde beweging omdat het veel heeft gedaan voor het opwekken van de *énergie nationale*, maar het is Boulanger die het niet tot een goed einde kon brengen.

Boulanger is voor Roemerspacher niet belangrijk: 'Qu'est-ce qu'un homme ! Le boulangisme intéressant n'est pas en Boulanger !'¹⁶³ Hij geeft hier het belang aan van een beweging als het boulangisme voor het land en dan vooral voor het aanwakken van de *énergie nationale*, maar zegt hier eigenlijk ook dat Boulanger niet veel toevoegt. Het verspreiden van de boodschap van 'la fermentation nationale'¹⁶⁴ door het hele land is belangrijker dan Boulanger. Zijn blik als historicus is ook bepalend voor hoe hij Boulanger ziet. Hij is van mening dat Boulanger een goede Fransman is omdat hij figuren zoals Renaudin een doel geeft in het leven en zorgt dat hij een eerlijker bestaan gaat leiden. Tegelijkertijd is hij een man die niet het oneindig gecompliceerde politieke karakter van Frankrijk kan doorgronden zoals een historicus dat kan. Aangezien hij deze kennis niet bezit zal Boulanger blindelings handelen, net als andere politici. In zo'n positie kun je niet inschatten welke krachten er tegen je werken, zoals een generaal, die zijn omgeving en vijand kent, dat op een slagveld wel kan.¹⁶⁵ Door het ontbreken van kennis over politicologie heeft Boulanger geen doctrine die de fundering vormt van het boulangisme. Zijn vrienden hebben slechts vijf of zes overlappende ideeën die hij overneemt en napraat. 'Il est le produit de circonstances (...) C'est un fétiche. Un drapeau'.¹⁶⁶ Als politicus voegt Boulanger niets toe. Hij is slechts een mascotte of een vlag, een symbool voor de beweging die hij representeert.

Voornamelijk op politiek vlak laat Boulangers kennis te wensen over. Hij is vooral bezig met korte termijn doelen zoals geld krijgen voor zijn campagnes en steun om verkozen te worden. Hij denkt niet na over hoe een regering onder hem eruit moet komen te zien of wat zijn volgende stappen moeten zijn. Daarom kan hij ook niet goed overzien welke gevolgen zijn beslissingen hebben. Anderen om hem heen spelen wel het lange termijn spelletje, zoals de royalisten. Hierdoor is Boulanger gemakkelijk te gebruiken. Iedereen verwacht iets anders van Boulanger, of dat nou komt omdat zij hem geld gegeven hebben of omdat hij hen hoop geeft: de royalisten verwachtten van Boulanger hun koning, de republikeinen de republiek, de *césariens* hun César, de patriotten Metz en Straatsburg.¹⁶⁷ Daarnaast is hij niet op zijn gemak bij het nemen van politieke beslissingen, die hij liever aan anderen overlaat. Hierdoor hadden zijn naaste adviseurs buitengewoon veel invloed. Deze mannen hadden het boulangisme niet gekozen omdat de ideologie beweging hen aantrok, maar omdat ze het als manier zagen om hun eigen ideeën uit te dragen. Zij hebben het boulangisme gevormd, niet Boulanger zelf.¹⁶⁸ Als politicus is Boulanger niet op zijn plek omdat hij alleen weet hoe je om moet gaan met soldaten en menigtes. Hij is een figuur die de populariteit opzoekt maar niet thuis is in de diplomatie. Als middelmatig politicus heeft hij volgens Barrès niets in de politiek te zoeken als afgevaardigde.¹⁶⁹ Door Boulangers keuzes en gebrek aan politieke inzichten kon het

¹⁶³ Ibidem, 117.

¹⁶⁴ Ibidem, 117.

¹⁶⁵ Ibidem, 141.

¹⁶⁶ Ibidem, 219.

¹⁶⁷ Ibidem, 164.

¹⁶⁸ Ibidem, 114.

¹⁶⁹ Ibidem, 224.

boulangisme niet de beweging worden die nodig was om de *énergie nationale* tot grotere hoogte te brengen. 'Le boulangisme, qui devrait être une conscience nationale, n'est (...) qu'une fièvre'.¹⁷⁰

Barrès zelf analyseert het boulangisme ook in zijn boek, niet door middel van een verteller of personage. Wanneer Boulanger besluit zich verkiesbaar te stellen voor de departementsverkiezingen, ziet Barrès dit als het begin van het klassieke boulangisme: 'à cet instant, d'un vague état de conscience nationale, naît un politique'.¹⁷¹ Dit bestond uit vier thema's: 'A bas des voleurs', 'la politique des compartiments', 'le besoin d'argent' en 'le steeple chase électoral'.¹⁷² 'A bas des voleurs' was de kreet van de boulangisten en verdere aanhangers om hun onvrede over het parlementaire systeem te uiten. 'La politique des compartiments' was de manier waarop Boulanger en zijn binnenste kring naar specifieke partijen toe gingen en ze op vage wijze datgene beloofden wat ze graag wilden horen, zodat ze hun steun zouden geven. 'Le besoin d'argent' was de noodzaak om geld voor de campagne te krijgen die samengaat met de 'politique des compartiments' om geld los te peuten bij anderen. 'Le steeple chase électoral' wijst op de paardenrace van de verkiezingen. Barrès schrijft dat deze thema's naar voren kwamen in 'cette ouverture du drama'¹⁷³ en dat hierin ook de redenen voor de ondergang van het boulangisme gevonden kunnen worden. Hoewel hij er verder niet meer op terugkomt is wel te zien waar hij op doelt. Vanwege zijn geldgebrek is Boulanger in zee gegaan met verschillende partijen die hij allemaal wat anders beloofde om zo hun steun te krijgen. Hierdoor keerden ze hem uiteindelijk de rug toe toen bleek dat hij zijn toezeggingen niet waar kon maken of wanneer een andere partij wel de oplossing bood. Door de verkiezingsrace is het boulangisme anders van aard geworden, omdat het mee moet gaan doen in politiek gekonkel. Hierdoor werd het onzuiver. Toen het boulangisme op een traditionelere manier oppositie moest gaan voeren, begaf ze zich in de klassieke politieke sfeer, waardoor ze haar originaliteit en non-conformisme verloor, oftewel haar ziel.¹⁷⁴ De slogan 'A bas des voleurs' wijst volgens mij op de overmatige nadruk die werd gelegd op het antiparlementarisme, wat ten koste gaat van een goede basisideologie. Dit is uiteindelijk één van de redenen dat het boulangisme niet zal slagen, omdat de ideologische bodem mist waardoor mensen voor het boulangisme ten strijde willen trekken. Er was te weinig aandacht aan besteed: 'le cerveau que Bouteiller prépare au parlementarisme, personne ne l'a donné au boulangisme, qui demeure rien qu'une fièvre'.¹⁷⁵ Hierdoor zal het boulangisme van Boulanger slechts een *fièvre* blijven en niet de weg vormen naar *la France éternelle*.

Het mislukken van Boulangers boulangisme is volgens Barrès ook te wijten aan zijn liefde voor Madame De Bonnemains. Elke avond ging hij om elf uur naar haar toe en niets kon hem daar van weerhouden, zelfs niet een penibele politieke situatie. Door haar liet Boulanger zich te snel afleiden van zijn doel om de *énergie nationale* te vergroten 'en dont il fait le centre'.¹⁷⁶ Om terug te komen in het politieke leven moest hij 'la fièvre française, dont il est une sécrétion'¹⁷⁷ in leven

¹⁷⁰ Ibidem, 283.

¹⁷¹ Ibidem, 112.

¹⁷² Ibidem, 112.

¹⁷³ Ibidem, 112.

¹⁷⁴ Ibidem, 224.

¹⁷⁵ Ibidem, 213.

¹⁷⁶ Ibidem 92.

¹⁷⁷ Ibidem 93.

houden, maar door haar zou hij dat alles kunnen verpesten. Sturel ziet ook dat zij veel invloed op hem heeft, vooral wanneer ze samen in ballingschap zitten: 'il ne mit pas en doute l'influence décisive de cette grande amoureuse sur un soldat malheureux'.¹⁷⁸

De missie die Barrès opstelt voor het boulangisme dient een doel waar hij zich in 1889 nog niet bewust van was. Het boulangisme stond in die tijd wel voor een nieuw tijdperk, vooral als het ging om het antiparlementarisme, maar ze was niet bezig met het grotere goed van een verenigd Frankrijk. Dit doel komt uit *La Terre et les Morts*. Barrès geeft deze missie achteraf aan het boulangisme en laat zien waarom de beweging hier niet in geslaagd is. Het grootste resultaat wat het boulangisme geboekt heeft is het opwekken van de *fièvre* en daarmee is de *énergie nationale* vergroot. Dit was nodig om het land verder te kunnen brengen op het pad naar *La France éternelle*.

¹⁷⁸ Ibidem, 441.

Conclusie

De hoofdvraag van deze scriptie luidde: hoe zet Barrès zijn roman *L'Appel au soldat* in om zijn nationalistische doctrine over te brengen en hoe beïnvloedt dit nationalisme zijn visie op Boulanger en het boulangisme in diezelfde roman?

Om een beeld te krijgen van Barrès ten tijde van Boulanger is zijn *Culte du Moi* kort geïllustreerd. Vanuit deze romantische overtuiging werd hij boulangist. Boulanger werd in een politiek turbulente tijd minister van Oorlog met een sterk nationalistische houding. Hierdoor kwam hij te boek te staan als de *Général Revanche*. Door zijn populariteit en zijn provocatieve houding jegens Duitsland werd hij niet opnieuw gevraagd om de positie van minister van Oorlog te vervullen. Hij probeerde de politiek weer in te komen door zich in te schrijven voor zowel departements- als nationale verkiezingen. Dit was de start van het boulangisme, dat vooral stond van antiparlementarisme en een grondwetswijziging. Barrès zag in hem de leider die hij zocht om Frankrijk richting te geven en sloot zich bij hem aan. Boulanger werd flink gedwarsboomd door de regering met Constans in het bijzonder en verloor uiteindelijk de nationale verkiezingen. Hij werd verbannen en pleegde zelfmoord.

Barrès behoorde tot de binnenste kring van vertrouwelingen van Boulanger en werd de boulangistische afgevaardigde in Nancy. Hij heeft actief bijgedragen aan de verspreiding van het boulangisme en deze doctrine vormde het startpunt voor de verdere ontwikkeling van zijn nationalistische denkbeelden. Toen Barrès zich kandidaat stelde in Nancy creëerde hij zijn boulangisme *barrésien* dat een mix was van populisme, socialisme, antisemitisme en antiparlementarisme. Dit bleef hij verder ontwikkelen na de dood van Boulanger. Zijn denkbeelden werden meer xenofob en antisemitisch, mede door de Dreyfusaffaire. Hij begon de gezamenlijke Franse geschiedenis als drijvende factor van de *énergie nationale* te zien. Dit moest leiden tot een nationaal bewustzijn en daarmee tot eenheid in Frankrijk. Door al deze elementen te combineren kwam hij uiteindelijk tot zijn nationalistische doctrine genaamd *La Terre et les Morts*. Deze doctrine hield in dat individuen in één lijn moesten staan met hun wortels en hun voorouders door middel van kennis van hun geschiedenis, waardoor ze in een keten kwamen te staan met hun geboortegrond. De *énergie nationale* die hieruit voortvloeide zou de natie weer één laten worden. In deze periode schrijft Barrès de trilogie *Le Roman de l'énergie nationale*, waarvan *L'Appel au soldat* het tweede deel vormt.

Middels een literaire analyse van de personages, vertelwijze en verhaallijn heeft dit onderzoek aan kunnen tonen dat *L'Appel au soldat* een *roman à thèse* is. De doctrine *La Terre et les Morts* is in allerlei facetten van het verhaal aanwezig om de lezer te overtuigen van deze ideeënleer, voornamelijk in het hoofdstuk 'La vallée de la Moselle'. Alle elementen van een *roman à thèse* zijn aanwezig. Tegen de historisch realistische achtergrond van de Boulangeraffaire stapt de alwetende verteller meerdere keren uit het verhaal om de lezer te overtuigen van de doctrine of om een waardeoordeel uit te spreken over de keuzes die personages maken. Zij dragen ook bij aan het uitdragen van Barrès' nationalisme door hun karaktertrekken en de keuzes die zij maken in het leven. Saint-Phlin leeft volgens *La Terre et les Morts* en draagt deze uit om zowel Sturel als de lezer te instrueren. Roemerspacher is het personage dat de meeste kritiek op Boulanger heeft. Deze twee figuren hebben hun wortels gevonden en zijn daardoor goede mensen. Zowel Saint-Phlin als

Roemerspacher zijn woordvoerders van Barrès in 1900, omdat hun denkbeelden en kritiek overeenkomen met de publicaties van Barrès uit diezelfde periode. Sturel laat zien dat het mogelijk is om je wortels te vinden door terug te gaan naar je geboortegrond en op te gaan in de geschiedenis van de streek. De andere personages met wie het slechter afloopt dienen als waarschuwing voor de lezer om geworteld te blijven. De roman staat op een dwingende en consequente wijze in het teken van *La Terre et les Morts* en is daarom als *roman à thèse* bedoeld om de lezer te overreden van het belang van deze doctrine.

Door zijn nationalistische blik van 1900 kijkt Barrès anders naar de betekenis van het boulangisme en Boulanger. Het boulangisme van Boulanger was niet simpelweg een onderdeel van de Franse politieke geschiedenis, maar een etappe op de weg naar *La France éternelle*. Het heeft de weg vrijgemaakt voor eerst het boulangisme *barrésien* en later zijn nationalistische doctrine. In *L'Appel au soldat* ziet Barrès een missie voor het boulangisme om nationale eenheid te bereiken: het terughalen van de geannexeerde delen van Elzas en Lotharingen om de nationale eenheid te creëren. Deze missie was nog geen onderdeel van het boulangisme tijdens Boulanger en heeft Barrès achteraf aan het boulangisme toegedicht. Het boulangisme van Boulanger dat Barrès neerzet in de roman heeft als belangrijkste resultaat het opwekken van de *fièvre* onder de bevolking. Deze *fièvre* ontwikkelde zich verder tot een *énergie nationale*, wat nodig was voor *la France éternelle*. Het boulangisme was door zijn positieve invloed op de *esprit national* een verbindende factor voor de Fransen. Zij verzamelden zich rondom Boulanger omdat het in hun bloed zit om zich achter een grote leider te scharen. Helaas was Boulanger niet de geschikte persoon om deze *énergie nationale* in goede banen te leiden en Frankrijk te verenigen door zijn rechtschapen karakter en zijn gebrek aan politieke kennis. De boulangistische beweging was belangrijker dan de man die hem zijn naam gaf. Hoewel Barrès Boulangers carrière accuraat beschrijft, dicht hij wel een diepere betekenis toe aan een viertal gebeurtenissen uit Boulangers carrière: de mijnstaking van Decazeville, de Schnaebelé affaire, het vertrek vanaf het *Gare de Lyon* en de niet gerealiseerde staatsgreep. De eerste drie ziet hij als katalysatoren voor de *esprit national*. Door zijn optreden en populariteit bracht Boulanger vele Fransen samen. De laatste wordt gezien als een grote gemiste kans waarmee Boulanger het einde van zijn beweging bezegelde. Doordat Barrès het boulangisme achteraf bekijkt met zijn nationalisme in het achterhoofd ziet hij deze gebeurtenissen aan voor wat ze toentertijd niet waren.

Door de literaire analyse is de politieke lading van *L'Appel au soldat* duidelijk naar voren gekomen. Door de toeschrijving van het literaire genre waar dit boek onder valt is het evident waarom Barrès deze roman geschreven heeft en op welke manier hij zijn nationalisme uitdraagt. De combinatie van de literaire analyse van *L'Appel au soldat* met de politieke analyse van Barrès' gedachtengoed van *La Terre et les Morts* is een unieke combinatie die niet eerder is gemaakt. Door een dergelijke analyse ook op andere literaire werken van Barrès toe te passen kunnen zij beter begrepen worden in hun nationalistische context.

Bibliografie

- Barrès, M. 'M. Boulanger et la nouvelle génération', *La Revue Indépendante VII* (1888).
- Barrès, M. 'La formule antijuive', *Le Figaro* (22 februari 1890).
- Barrès, M. 'France et Allemagne', *Le Courrier de l'Est* (11 april 1891).
- Barrès, M. *L'ennemi des lois* (Parijs 1893).
- Barrès, M. 'Conversation de Goblet et de Jaurès', *La Cocarde* (12 september 1894).
- Barrès, M. 'Un français et un stagiaire', *La Cocarde* (23 oktober 1894).
- Barrès, M. 'Réponse à M. Edwards', *La Cocarde* (23 oktober 1894).
- Barrès, M. 'Pas d'archéologie', *La Cocarde* (10 februari 1895).
- Barrès, M. *Les Déracinés* (Parijs 1897).
- Barrès, M. *La Terre et les Morts* (Parijs 1899).
- Barrès, M. *L'Appel au soldat* (Parijs 1900).
- Barrès, M. *Leurs Figures* (Parijs 1902).
- Barrès, M. *Scènes et Doctrines du Nationalisme* (Parijs 1902).
- Barrès, M. *Mes Cahiers I 1896-1898* (Parijs 1929).
- Barrès, M. *Mes Cahiers II 1898-1902* (Parijs 1930).
- Barrès, M. *Mes Cahiers III 1902-1904* (Parijs 1931).
- Barrès, M. en Barrès, P. *L'oeuvre de Maurice Barrès* (Parijs 1965).
- Blum, L. 'Les Livres', *La Revue blanche* (15 november 1897).
- Fuller, R.L. *The Origins of the French Nationalist Movement, 1886-1914* (Jefferson, 2012).
- Guérard, A.L. *Five Masters of French Romance* (London 1916).
- Irvine, W.D. *The Boulanger Affair Reconsidered. Royalism, Boulangism, and the Origins of the Radical Right in France* (New York 1989).
- Journal officiel de la République française. Débats parlementaire. Chambre des députés. Séance du samedi 13 Mars.*
- Ory, P. *Nouvelle histoire des idées politiques* (Parijs, 1987).
- Rémond, R. *La Droite en France. De la première Restauration à la Ve République* (Parijs, 1963).
- Rolland, R. *Le cloître de la rue d'Ulm*, (Parijs 1952).

Seager, F.H. *The Boulanger Affair. Political Crossroad of France 1886-1889* (Ithaca 1969).

Sternhell, Z. *Maurice Barrès et le nationalisme français* (Parijs 1972).

Stowell, E.C. en Munro, H.F. *International Cases* (Boston 1916).

Suleiman, S.R. *Le Roman à thèse ou l'autorité fictive* (Parijs 1983).

Winock, M. *Le siècle des intellectuels* (Parijs 1997).